

Юрий Лужков

**Развитие
на капитализма
в Русия**

**100
ГОДИНИ ПО-КЪСНО**

**СПОР С ПРАВИТЕЛСТВОТО
ЗА СОЦИАЛНАТА ПОЛИТИКА**

Юрий Лужков

**РАЗВИТИЕ
НА КАПИТАЛИЗМА
В РУСИЯ**

100

ГОДИНИ ПО-КЪСНО

**СПОР С ПРАВИТЕЛСТВОТО
ЗА СОЦИАЛНАТА ПОЛИТИКА**

Форум «България - Русия»

София 2005

Отговорен редактор Светлана Шаренкова

ISBN 954-9422-02-X

© БРИП ООД. София, 2005 г.

© Ю. М. Лужков. Москва, 2005 г.

Ние... «съществуваме» само за да преподадем велик урок на света. Разбира се, не ще мине безследно и онова наставление, което ни е съдено да дадем, но кой знае деня, когато отново ще намерим себе си сред човечеството, и колко беди ще изпитахме до събъждането на нашите съдби?

П.Я.Чаадаев
«Философски писма». Писмо първо.

Съдържание

Към българския читател	7
От българския издател	9
ПРИЗРАК БРОДИ ИЗ РУСИЯ	11
СОЦИАЛНАТА НИЩЕТА НА ЗАБОГАТЯВАЩАТА СТРАНА	17
Съветската социална система: мисията изчерпана	18
Годината на великия прелом	22
«Монетаризация на човешките права»	31
ТЕОРЕТИЧНИТЕ ГРЕШКИ	
НА МАКРОИКОНОМИСТИТЕ АНТИНАРОДНИЦИ	37
Идеология на натрупването	39
Стабилизационен фонд или фонд за развитие?	43
Махалото на федерализма	45
ЕВОЛЮЦИЯ НА КАПИТАЛИЗМА	49
Несбъднатото пророчество на Маркс	51
Капитализъм на мнозинството	54
Реформа на отношението към хората	60
ДЕВЕТ КРАЧКИ КЪМ БЪДЕЩЕТО НА РУСКИЯ КАПИТАЛИЗЪМ	67

Към българския читател

Искрено благодаря на Форум «България - Русия», който издаде на български език моята нова книга. Надявам се, тя да е интересна и полезна както за широк кръг читатели, така и за специалистите, занимаващи се с икономически и социални проблеми.

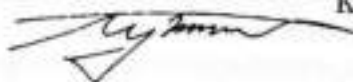
Нашите страни дълги години живяха в условията на социализъм, а днес осъществяват преход към пазарна икономика. На пръв поглед този преход завърши и след първоначалния хаос се установи относителна финансова стабилност. И ако това е така, справедливо ще са въпросите на читателя, за какви «призраци» става дума в моята книга, какви са тези алюзии с 1917 г...?

Пенсионерите в Русия масово протестираха против т.нар. монетаризация на социалните привилегии, но това все пак не беше «щурмът на Зимния дворец». Революционната ситуация, ако допуснем нейното съществуване днес, няма нищо общо с онази от времето на Ленин. Лениновата искаше да се разруши старото, а днешната налага развитието на новото. Преходът завършва, но това се отнася само за «капитализирането» на икономическите отношения. Социалната структура на руското общество (предполагам и на българското) все още не се примирява с дивия капитализъм, който ни предложи неговите строители. Ето защо за огромна част от нашето общество стабилността сама за себе си не е достатъчна за закрепване на статуквото, на хората е нужна надежда, която да стане основа за изграждането на съвременен социален проект - такъв, който да позволи на държавата да служи на народа, а не на избраното малцинство. Тези надежди трябва да бъдат оправдани. Историята доказва, че именно ефективното решаване на социалните проблеми, а не пренебрегването им, е единственият начин за съществуването на капитализма и развитието му като система.

В България бяха издадени моите книги - «Руските закони на Паркинсън» , «Пътят към ефективната държава» и «Възобновяването на историята» . За мен това е реално общуване с благодарния български читател. Надявам се, «Развитие-то на капитализма в Русия» да разшири това общуване и да го направи още по-загълбочено.

С огромно уважение се отнасям към приятелския български народ и му желая големи успехи и всичко най-добро!

Москва, юни 2005

Кмет на Москва
Ю.М.Лужков

От българския издател

На българския пазар се появява поредната книга на кмета на Москва Юрий Лужков. На подобни книги прилягат сериозен анализ и задълбочена оценка, но за това е нужна и времева дистанция. Когато се пише отзив непосредствено след прочита съществува риск да се получи емоционален панегирик. И въпреки това не може да не се отбележи уникалното съчетание на разнородни дарби у автора на книгата «Развитие на капитализма в Русия». От една страна Юрий Михайлович е доказал се управленец, който в продължение на три мандата успешно ръководи Москва, превръщайки красивата северна столица в световен съвременен мегаполис, от друга - е проникновен и необикновено смел в разсъжденията си теоретик на руското държавно строителство.

В първата книга на Лужков издадена у нас «Руските закони на Паркинсон» (С., 2001 г.) с изтънчен хумор и самоирония авторът редова задълбочени разсъждения с удачни примери от народопсихологията на руснака. И независимо от неакадемичния стил на книгата, в нея е изведен сериозен извод: главният проблем на света в началото на новото хилядолетие е, че победителите в завършилата преди 15 години «студена война» си присвоиха правото да градят бъдещето на останалите народи по свое подобие. А това, според автора е непостижимо, тъй като противоречи на формираните различни цивилизационни модели през последните две хилядолетия от човешката история.

В «Пътят към ефективната държава» (С., 2002 г.) намираме подробен план за преобразуване системата на управление в Руската федерация. Изведени са принципите на взаимодействие на централната и местната власти, с основна цел - повишаване ефективността на държавната власт. Тук за пръв път Лужков постави и въпроса за изграждане на модерна система за разрешаване на социалните конфликти.

От проблемите на Русия към проблемите на човечеството се прехвърля мисълта на издигналия се до философски висоти автор, в книгата му «Възобновяването на историята. Човечеството през XXI век и бъдещето на Русия» (С. 2003 г.).

В предлаганата на българския читател поредна книга на Юрий Лужков правят впечатление няколко нови момента. Връщайки се към проблемите на любимата си Русия, авторът слага пръст дълбоко в раната наречена «развитие на руския капитализъм». «Призрак броди из Русия», така започва повествованието си авторът по подобие на Маркс, но днес призракът е «революционната ситуация», добавя той. И за да няма безпочвени обвинения в ретроградна революционност, уточнява: това не е носталгия по миналото, защото съветската социална система е изчерпана. Лужков говори за нови подходи при съчетаването на пазарната среда, доминирана от частната собственост с модерна социална политика, която не робува на уравниловката и не е проядена от корупция.

«Деветте крачки към бъдещето на руския капитализъм», с които завършват страниците на книгата, представят конкретните предложения на Лужков към правителството и руското общество. Тук е и главното предизвикателство книгата да бъде издадена на български език. И макар България и Русия да са несравними в географско и икономическо отношение, то социалните проблеми на двете общества в пост-социалистическия период са сходни, а значи и инструментариумът за решаването им би могъл да бъде приблизително еднакъв.

София, юни 2005 г.

Председател на
Форум «България - Русия»
Светлана Шаренкова

Призрак броди из Русија

Призракът на революционната ситуация...

Настъпването на 2005 година бе отбелязано с нарастване на социалните протести в цяла Русия. Конкретният повод за тях бе прословутата «монетаризация на привилегиите». За липсата на подготовка и ниското качество на този пореден експеримент на нашите правителствени либерали е говорено много. Словата на разкаяние по този повод вече прозвучаха, «ходенето по аптеки» на отделни федерални министри приключи, допълнителното финансиране на реформата е направено. С това, както се казва, конфликтът би могъл да се сметне за изчерпан.

Но ако това се отнасяше само до някои «отделни недостатъци» на както винаги «благонамерените» стремежи на реформаторите, за текущите перипетии на монетаризацията ясно се забелязват съвсем не моментните и далеч не техническите проблеми на социално-икономическото развитие на страната.

Допитванията до общественото мнение фиксират влошаване на «здравето на обществото». Според проучванията за 2004 година, още преди януарската «криза на привилегиите» за пръв път през последните пет години броят на онези, които твърдят, че изминалата година е била по-лоша за тях, превишава броя на онези, за които годината е била по-добра. Показателят, отразяващ динамиката на очакванията на хората за бъдещето, се е понижил с 18%. От днешния икономически курс не са удовлетворени 75% от населението.

Тези социологически извадки имат пряко отношение към съзряването на сериозен потенциал в днешното руско общество на революционно напрежение.

Проблемът не е в това, че протестите на «привилегированите» са застрашително съзвучни на класическото марксовско-ленинско определение за революционна ситуация – «върховете не могат да управляват по новому, а низините не

искат да живеят по старому». Равнището на държавническото мислене в руското общество, както и историческата памет за многобройните революционни сътресения, преживени през миналия век, са сериозна ваксина и гаранция срещу затъването в «безсмислен и безпощаден» социален хаос.

Но историята познава множество примери на революционни събития от съвършено друг порядък. Те възникват сякаш от нищото. И често, не поради никакви социално-икономически катаклизми, а тъкмо обратното - на фона на относително продължителен икономически ръст и обща социална стабилност.

Източник на подобни революционни ситуации става взривното нарастване на неудовлетворените социални очаквания. Казано по друг начин, революциите стават тогава, когато обществото се оказва в капана на собствените си (макар често и завишени) надежди. Надежди за подобряване на живота, надежди за социалната справедливост, надежди за бъдещето...

Това е странен и парадоксален ефект - в ситуация, когато «сякаш всичко е добре», изведнъж възниква пълно усещане за безизходица. Струва ти се, че вече може да се мечтае не просто за по-добър живот, а да се правят напълно обосновани и постижими планове за бъдещето. Но толкова по-болезнено е разбирането, че този пробив в бъдещето е невъзможен без кардинални промени в социално-икономическия курс, в насоките за развитие и механизмите за реализацията им. Новите задачи пред обществото, новите очаквания и надежди изискват и нова политика.

Трябва да се каже, че на знамената на такива «революции на надеждите» на практика никога няма лозунги за социално разрушение и насилие. Напротив, те отварят широк «прозорец на възможности» за властта - за провеждане на реформи, за ревизия на изчерпалите се догми на старата социал-

но-икономическа политика и за избор на нови насоки за развитие. С други думи - за провеждане на «революция от горе».

Днес ситуацията в нашата страна до голяма степен е такава. Излизането на обществото от шока на 90-те години, постигнатата напоследък политическа и социална стабилност изправиха Русия на кръстопът. Днешната криза с «монетаризацията на привилегиите» е израз на принципния разрыв, до който се стигна.

С протестите на привилегированите правителството сякаш се «спъна» в заветния камък - «наляво ли да тръгнеш... надясно ли да тръгнеш...». Това е типичният и твърде разбираем за нашия мироглед образ - образът на богатира на кръстопът. И трябва да направиш избор.

Какъв избор, между кое и кое, и какви принципи са заложили в основата му - на това именно е посветена тази книга.

Тя може да се смята за продължение на дискусията с федералното правителство, започнала още миналата година с публикацията във вестниците на мои статии по отделни въпроси на днешния социално-икономически курс - по между-бюджетните отношения, по политиката на управление на Стабилизационния фонд, по въпросите за реформирането на социалните отрасли на икономиката.

Анализът на тези фрагменти на правителствената политика постепенно оформи по-общата и широка картина. В нея все по-ясно се очертаха контурите на принципните ни разногласия с правителството в оценката на икономическите реформи, в подходите към социално-икономическата политика.

Нещо повече, в определен момент стана ясно, че дискусията е свързана с твърде различното разбиране на същността на самия фундаментален процес - процеса на изграждане и развитие на капитализма в съвременна Русия.

Заглавието на тази работа не случайно е сходно със заглавието на книгата на Владимир Улянов (Ленин) «Развитие на капитализма в Русия», написана през 1899 година.

Преди повече от един век бъдещият лидер на Октомврийската революция от 1917 година с присъщите му ярост и напористост доказва как неумолимият и стремителен по своите исторически мерки преход «на руското народно стопанство към капитализъм неизбежно води до трансформация не само на икономическата, но и на социалната структура на обществото, до развитие на пролетариата и на неговата класова борба».

Този Ленинов труд е добър пример, как цялата мощ на марксистката политикономия осмисля теоретично токущо зараждащата се политическа програма на болшевиките. Как заг утвърждаващите прогресивния характер на капиталистическото развитие на Русия редове от текста се очертава строгият вердикт за неизбежността на социалната революция.

Парадоксът на историята, както често се случва, се състои в това, че тя не ни учи на нищо. Днешните руски либералреформатори са в пълния смисъл на думата последователни «болшевици-ленинци», тъй като усилията им за построяването (пък и за оправдаването) в съвременна Русия на «див» капитализъм по образци и шаблони от края на XIX век са най-верният път към нова «седемнайсета година».

Но нали през XX век капитализмът преживява най-дълбоката си вътрешна трансформация - и в икономическата теория, и в практиката на функциониране на стопанските системи, и в социално-икономическата политика на държавата. Точно тази трансформация осигурява възможност за оцеляване и развитие на тъй наречените прогресивни западни държави. В същото време тя позволява да се намери отговор, макар не на всички, но на много от предизвикателствата на глобализацията и постиндустриалното развитие. Тоест на онези пре-

дизвикателства, които стоят днес и пред Русия.

Ето защо повече от очевидна е необходимостта от осмисляне на задачите за «развитието на капитализма» в Русия от позициите на ХХІ, а не на ХІХ век.

Подобен анализ обективно слага окончателно край на курса на монетарните либерални реформи, който под различен вид се осъществяват в Русия през последните над десет години. Убеден съм, че краят трябва да се сложи. Ако не днес, то утре. Защото в противен случай ясно очертаващият се пред нас призрак на революционната ситуация може напълно да се материализира.

* * *

Социалната нищета на забогатяващата страна

«Съветската социална система»: мисията изчерпана

Развитието на капитализма в съвременна Русия действително се приближава принципно към кръстопът. Струва ми се - най-важният за последните 10-15 години.

Създадени са основите на пазарната икономика. Структурата на икономическите отношения вече до голяма степен се смени с капиталистическа и даже се утвърди. Сега стоим на прага на едва ли не най-принципните и важни социални реформи - в образованието, здравеопазването, науката и комуналното стопанство.

Тези реформи трябва окончателно да бъдат поставени на съвременните «капиталистически релси» на развитие на цялото общество. Не само в икономиката, а и в целия обхват на социалния живот, който досега в Русия в много отношения си оставаше непроменен - социалистически, базиращ се на създадената от съветската държава система от социални гаранции и социално осигуряване.

Важността на този исторически завой за пореден път се подчертава от факта, че именно «съветската социална система» - включително системата на помощи, жилищно комунално стопанство, образование, здравеопазване, култура и наука - позволи на Русия през последното десетилетие да измине пътя на «капиталистическото строителство», стана амортизационна възглавница за обществото в периода на «дивия капитализъм» и прехода на икономиката към пазарни основи.

Сега се предлага точно тези «социални отрасли на икономиката» да бъдат превърнати в пазарни. След което «точката на връщане назад» в социално-икономическото развитие на целия период на пазарни преобразования ще бъде премината.

Това е много важен момент. Ние се приближихме към онази граница, когато трябва окончателно да стане ясно ще се състои ли в Русия в дългосрочна перспектива пазарното общество. И какво точно ще бъде то.

Макар структурата на производствените пазарни отношения да е вече сформирана, социалната структура на обществото все още преживява стадия на трансформация. 25 години - срокът за смяна на поколенията - в социологията е най-точният индикатор за обществените трансформации.

Следователно още 5-10 години (след изминалите вече 15-20 години от момента на старата перестройка) в Русия ще продължи преходният период, свързан именно с кардиналната трансформация на социалната сфера.

От това по какъв начин и на базата на какви принципи ще стане тази «капитализация» на социалната сфера ще зависи оценката какъв капитализъм е построен в Русия. «Олигархичен» ли ще бъде или «народен», «грабителски» или «социален»? Капитализъм от XXI век, или капитализъм от XIX? И има ли бъдеще такова «ново руско общество»?

Ето защо дискусията около параметрите, сроковете и темповете на пазарните реформи в социалните отрасли са толкова болезнени и важни днес за цялото общество.

Веднага трябва да кажем, че необходимостта от обновяване на социалната сфера е вън от всякакво съмнение. Ресурсът на «съветската социална система» действително е пределно изтощен и изчерпан. Тя изпълни мисията си, осигурявайки ни 15 години преходен процес без кървави революции и сътресения.

Но днес износването на основните фондове на жилищно-комуналното стопанство представлява средно 70-80% и продължава да се увеличава. Средната възраст на оборудването в науката и здравеопазването е 15-20 години. В резултат на това тези отрасли в най-добрия случай дават възможност на обществото да достигне до най-доброто в развитието през 80-те години на миналия век, но са абсолютно неадекватни на задачите на днешния ден.

Тези скръбни констатации могат да бъдат продължени. Едно е ясно - на социалната сфера наистина са ѝ нужни сериозна модернизация, «свежа кръв» от мащабни както държавни, така и частни инвестиции.

Има и още една - дори по-съществена - причина, поради която ни е така необходимо обновяването в социалната сфера. Това е ниското качество на икономическо възпроизводство. Преди всичко възпроизводството на човека, на «човешкия капитал», което е ключово конкурентно предимство и главна производителна сила на съвременната икономика.

Наскоро бяха обнародвани данните на ООН, според които по качество на човешкия потенциал Русия заема мястото в края на петата десетица страни на света. И ситуацията, според прогнозите, може само да се влошава.

Ще разберем за какво става въпрос, ако погледнем от какво се оформя представата за «качеството на човешкия потенциал». Тук основни са такива компоненти като равнище на доходите на населението, здраве и продължителност на живота, както и качеството на образователната система. Очевидно е, че ако ние не предприемем системни и кардинални мерки в тази насока, Русия ще бъде заплашена не просто от намаляване броя на населението, но, което е още по-важно - от рязко спадане на броя на трудоспособните, квалифицираните кадри.

Федералното правителство, например, днес бие тревога, че ако не се вземат кардинални мерки в геоложките проучвания, в близките 10 години в Русия ще се изчерпат (най-малкото - рентабилните) запасите от нефт, както и такива стратегически ресурси като злато, хром, никел и мед. А към 2025 година може да се изчерпи и газът. С други думи, има опасност да загубим «всичкото свое», основата на днешната ни суровинна икономика.

Но на фона на тези обезкуражаващи (а в действителност - присъда над суровинния модел на развитие) цифри, още по-заплашително изглеждат данните, с които вече сме свикнали, за постоянното намаляване числеността на население-

то на страната. От 1999 г. отрицателният му прираст придоби устойчив характер и се запазва дори въпреки ръста на раждаемостта през последните години. Смъртността е по-висока. През периода на реформите съществено се понижи и средната продължителност на живота - при мъжете тя е 59 години, т.е. по-ниска от пенсионната възраст. Този сам по себе си катастрофален показател е още по-значим на фона на социологическите прогнози, че още от 2006 година в Русия ще започне бързо съкращаване броя на трудоспособното население. В резултат на това след около десетина години най-дефицитен, а значи и скъп, ресурс ще станат не нефтът и газът, а обикновеният човешки труд.

Периодично възникващото у правителството желание да разреши проблема чрез повишаване на възрастта за пенсиониране до 60-65 години е пример за открито неразбиране на същината на проблема, за бъркотия в причините и следствията.

Тук е достатъчно да се приведе още една «проста» цифра - днес у нас повече от 20% от работещите (!) получават заплата по-ниска от екзистенц-минимума на трудоспособното население. Такава «трудова бедност» е най-страшният индикатор за перспективите на бъдещото развитие.

Още по-страшното е, че мнозинството от тези «трудоспособни бедняци» са лекари, учители, научни и културни работници. Средната работна заплата в тези отрасли за последните години представлява не повече от 65-67% от средната за народното стопанство. А нали именно това са онези отрасли, където е съсредоточена най-голяма част от работещите с висше образование, където са събрани интелектуалният потенциал и «златният запас» на руската интелигенция. С една дума, това са онези сфери, които би трябвало да осигуряват възпроизводство на качеството на човешкия потенциал в Русия.

Като че ли в тези условия трябва само да бъде приветстван фактът, че социалните реформи са се превърнали днес в приоритетна задача за федералното правителство.

во. Предполага се, че след «монетаризацията на привилегиите» ще започнат преобразования в здравеопазването и науката, в образованието и жилищно-комуналното стопанство.

Но нещо не позволява да се подкрепят такива социални реформи. Необходимостта от постепенни промени не дава индулгенции, за да се правят с обществото подобни рискови либерално-пазарни експерименти. Работата не е в самия факт на преобразованията, а в това какво и с каква цел се прави. Именно тук възниква натрапчивото чувство, че «така не става, момчета».

Годината на «ВЕЛИКИЯ ПРЕЛОМ»

Да вземем за пример същата тази монетаризация на привилегиите - просто защото тя вече започна и резултатите ѝ са достатъчно нагледни за всеки гражданин на страната, и да се опитаме да разберем какво собствено е станало.

При това съзнателно не желая да правя подробен разбор на техническите детайли и подробности на тази забележителна реформа. Именно заг такива дискусии, които днес се провеждат в обществото достатъчно активно, се крие отговорът на главния въпрос. Какъв беше смисълът на тази реформа и какви са нейните основополагащи принципи? Та нали ако разберем за какво става дума в примера с «монетаризацията», веднага ще ни стане ясна абсолютно същата логика на планираните преобразования в здравеопазването, науката и образованието.

И така, да поговорим за «монетаризацията». Като начало е много важно да се разбере, че под този монетаристки валяк попадат съвършено различни категории привилегии. От факта, че всички те се наричат привилегии, съвсем не следва, че природата им е еднаква. Има например при-

билегии за ветераните и героите от Великата отечествена война. Това е извъникономическа категория, която по принцип не се поддава на никакво «осребряване». Работата тук не е в икономиката и не е в достатъчност или недостатъчност на компенсациите, а в самосъзнанието на обществото и в дълга да помним - почитите към воините по принцип не могат да подлежат на преразглеждане и нямат паричен еквивалент.

Нещо повече - те служат на още една важна цел. Правото на ветерана да мине напред, без да чака на опашка, да пътува безплатно в транспорта, да получи лекарство или да отпочине и да се лекува в санаториум е и постоянно, всекидневно напомняне на обществото, на младежта в това число, за нашата история. За това, че понякога се налага да се умира за свободата и независимостта на родината. За това какво е подвиг и чест. За това кое е свято за страната и на какви принципи е основана държавата.

Важността на подобна възпитателна функция, превръщаща ни в единен народ и съхраняваща «връзката между времената» в обществото, не е възможно нито да бъде оценена, нито пък преоценена. Не бива и да се отменя.

Като говорим за привилегиите, трябва да помним кога и откъде се появиха. Днес реформаторите ни обичат да повтарят, че повечето необезпечени привилегии са възникнали през последното десетилетие и са били открити популизъм.

Това е твърде спорна теза. Да предположим, че привилегиите на ветераните са съществували винаги, през всичките 60 години след края на войната. Съществували са в Съветския съюз. Съществуват и в нова Русия. Дори в най-трудните години. Трябва да си порядъчно циничен, за да се опитваш да докажеш техния популизъм. И да страдаш от ужасна липса на памет и чувство за срам, за да допускаш тяхната необезпеченост.

От друга страна, действително има огромен брой тъй наречени нови привилегии, възникнали в началото

на 1990 г. в условията на разруха, икономически срив и хиперинфлация.

Същите тези най-обсъждани днес транспортни привилегии са от тази категория. Безплатният градски транспорт се появи в годините, когато стойността на пътуването можеше да нарасне около два пъти за времето, докато пенсионерът пропътува две спирки до поликлиниката. И по онова време, когато размерът на пенсията представляваше в най-добрия случай една десета от екзистенц-минимума. От пенсията, между другото, заработена и гарантирана от конституцията, а не представляваща социална помощ.

Трябва да се добави още, че проблемът беше най-сериозен именно в градовете. В селото с неговата зеленчукова градина и с възможността да се придвижиш пеша или да използваш велосипед проблемите вероятно бяха не толкова сериозни и стояха по съвсем друг начин.

Това въпреки е още един важен момент в оценката на днешната реформа. Решиха всичко накуп, без да обръщат внимание нито на различната структура на потребностите на привилегированите, нито на равнището им на осигуреност в отделните територии, нито на екзистенц-минимума. Нещо повече, дойде им наум да разделят привилегиите на федерални и регионални. По такъв начин създадоха «разкол» в обществото - в средите на привилегированите се появи усещането, че има хора първо и хора второ качество. След което при такъв подход се учудиха откъде се взеха провалите при реализацията на реформата и протестите.

«Новите привилегии» от началото на 1990-а се отнасяха не само за пенсионерите и другите традиционно незащитени слоеве от населението. Дълбочината на кризата се определяше още и от факта, че под границата на бедността се оказаха напълно трудоспособни хора.

Със заплатите в бюджетната сфера беше същото, както с пенсиите. При това не само в началото на 1999-а, както понякога е прието да се мисли. Например по данни

на Общоруския център по равнището на живота, през 1999 година, 54,2% от работниците у нас получаваха заплата по-ниска от величината на екзистенц-минимума на трудоспособното население.

Тези данни са много показателни и по друга причина. Ясно е, че това толкова високо равнище на трудова бедност през тази година е свързано с ефекта на дефолт и девалвация през 1998-а. Но в действителност това е още един аргумент в защита на привилегиите от безразсъдната монетаризация.

За отмяна на привилегиите може да се говори отговорно тогава, когато равнището на инфлацията спадне до 5-7% годишно и се намира в този интервал в продължение поне на няколко години. И освен това, когато успеем да осигурим достатъчен ръст на доходите, който няма да позволи в случай на икономическа криза тутакси да «пропадне» в категорията на бедняците не само мнозинството от социално незащитените слоеве, но и едва ли не половината от трудоспособното население. Кое то, между впрочем, и се случи през 1998 година.

Към днешния ден тези условия въобще не са осигурени. Признатите от ООН международни критерии отчитат, че за бедност се говори при доход по-малко от \$4 за децата на човек, а за нищета - при по-малко от \$2. По разчетите на член-кореспондента на Руската академия на науките Михаил Руткевич през 2003 г. 18% от населението са имали «мизерния» доход от по-малко от 2000 рубли* месечно на човек. А доход от 2 до 5 хиляди рубли на човек, тоест доход, характеризиращ бедността - около 45%. Така около или под границата на бедността са били някъде около 2/3 от гражданите на Русия.

Макар към днешна дата ситуацията да е променена, това не е кардинално. Официалната статистика на Министерството на икономическото развитие опреде-

* към юни 2005 г. 1 щ.д.=27 рубли, бел. ред.

ля намаляване на броя на бедните в страната за 2004 г. до 17,8% от общия брой на населението, в сравнение с 20,3% през 2003-а. Трябва обаче да се вземе предвид, че тези данни се основават на факта, че към категорията бедни официално се отнасят само онези, които имат доходи по-ниски от екзистенц-минимума, тоест по-малко от 2,5 хил. рубли на месец. И това при условие, че определените от действащия закон за потребителската кошница стандарти за екзистенц-минимума са съществено по-ниски от аналогичните съветски показатели от 1980 г. Освен това екзистенц-минимумът и равнището на бедност е прието да се отчитат от нашата статистика, неизвестно защо, изхождайки не от реалния курс на рублата, а от така наречения паритет на покупателната способност - 10 рубли за долар. И това при условие, че цените в магазините съответстват на обкръжаващата ни действителност, а не по теоретични изчисления.

Що се отнася до инфлацията, днес правителството не я задържа дори и в границите на «плановите» 10%. За текущата година разчетният показател е 8,5%, но още през януари тя бе повече от 2,5%. Като резултат най-разпространената прогноза е, че до края на 2005-а инфлацията може да достигне до 10-12% или даже повече.

Един от главните източници на подобно повишение са изпреварващият ръст на тарифите на естествените монополисти, ръстът на цените на горивата, а след тях - и на транспортните тарифи и на тарифите на жилищно-комуналното стопанство. И през миналата, и през тази година те нарастват с повече от 20% годишно.

На този фон в какво се превръща така наречената монетаризация? Най-общо казано - във фикция. Защото като начало разходите по осигуряването на реформата ще се наложи да се увеличат почти двойно. Но даже и в този случай повсеместно се въвежда, в това число и за «обикновените пенсионери», карта за пътуване с отстъпка, която не покрива реалните транспортни разходи.

За какво се борихме? За масови протести и социална дестабилизация? Ако е така, то успехът е фантастичен.

В действителност преди да «монетаризираме» нещо, трябваше да анализираме какво е реалното съдържание на същите онези транспортни или лекарствени привилегии. Та нали то не се състои само в предоставянето на преференции на някои категории население. Същността на такива привилегии е в елементарното изпълнение на държавните задължения.

Кризата от началото на 1990 г., паричната девалвация и провалът на бюджета не означаваха «отмиране» на основополагащите държавни социални функции по осигуряване на минимални гаранции за оцеляването и достойното съществуване на гражданите. Именно «привилегиите» в дадения случай бяха такива държавни гаранции.

Сега правителството иска да монетаризира тези привилегии. Може ли да се направи това? По принцип е възможно. Но трябва ясно да се разбере за какво става дума. Безплатният транспорт и лекарствата за пенсионера не са някаква «свръхуслуга», а елементарна държавна гаранция за равнището на оцеляване. Тази гаранция може да бъде предоставена в «натурална» или в парична форма. В последния случай сумата, която получава привилегираният или обикновеният пенсионер, трябва да бъде абсолютно и безусловно достатъчна за удовлетворяване на потребности му, за запазване равнището на живота му.

Ако можете да осигурите такъв подход - монетаризирайте. Ако не можете - даже не се захващайте, запазете «натуралните» държавни гаранции. Защото иначе става дума не просто за някаква «съкращаване на привилегиите». Става дума за фактически отказ на държавата от равнището на социалните гаранции, отказ от задължителните си и неотменими функции.

Във всеки случай такова е съвременното разбиране за държавата и държавната социална политика. Но ако

нашето правителство предпочита да мисли с категориите на съвременната на Маркс капиталистическа държава от- преди 150 години, това разбира се е друга работа.

Историята с монетаризацията на привилегиите има и друг важен аспект. Трябва да си спомним за още една, засега не напълно отменена категория - комуналните привилегии.

По-горе не случайно направих уговорката, че и държавната социална политика, и целият начин на социален живот в Русия и досега до голяма степен остават съветски, основават се на заложените в СССР принципи за социални гаранции и социално осигуряване. Сега, размишлявайки, не си задаваме въпроса това добре ли е или не. Има един прост факт - системата за социални гаранции съществуваше и работеше по определени закони и определена логика. За да реформирате нещо, трябва да разберете какво именно искате да реформирате. Тоест трябва да си изясните в какво се състоят принципите на «съветската социална система».

При комуналните привилегии например, тези принципи се виждат най-добре. Привилегиите в жилищно-комуналното стопанство, ниските комунални тарифи не са нещо ново. Те не се отнасят към категорията на «новите привилегии». Право да си кажем, в съветско време комуналните привилегии не се смятаха за привилегии. Ситуацията се измени едва когато с лека ръка и пъргаво «младите реформатори» - образец 1990 г., провъзгласиха стопроцентното им заплащане за цел на реформата на жилищно-комуналното стопанство (ЖКС).

За съжаление тези проценти и досега замъгляват съзнанието на нашето правителство. През януари миналата година бе приет федерален стандарт за заплащане на услугите на жилищно-комуналното стопанство в размер на 100%. В съответствие с това решение на правителството повечето региони ще бъдат принудени да вдигнат съществено комуналните тарифи. Според официалната статистика от началото на годината тарифите за услуги на

ЖКС средно за страната са се увеличили с 26,7%. Но и това не е предел.

По най-новите данни на изследователската компания ФБК днес равнището на заплащане на ЖКС е от порядъка на 60%. Съответно, отчитайки инфлацията, през тази година може да се очаква нарастване на тарифите с 40-50%. При което в някои региони, където субсидирането на комуналните разходи на населението досега остава «повисоко от средното», може да се получи още по-«взривно» нарастване. Има градове, в които от началото на годината студенията вода е поскъпнала вече 2-2,5 пъти.

Ето така, както казват - «бавно и полета», цялата тази порочна логика на «реформата на ЖКС» продължава навлизането си в живота. И никой даже не си спомня за истинските цели на реформата в комуналното стопанство - отчитане на фактическото потребление и повишаване качеството на услугите, развитие на конкуренцията, модернизация на комуналната инфраструктура и строителството на качествени жилища, създаване на ново равнище и комфорт на живота на населението.

Последствията от «комуналната монетаризация» могат да се окажат много по-сериозни от всички проблеми с транспортните привилегии и лекарственото осигуряване. Работата даже не е в това, че никакво повишение на пенсиите няма да бъде достатъчно, за да удовлетвори апетитите на търговците на студена вода. Въвеждането «накуп» за цялото население на тъй наречените икономически обосновани комунални тарифи, при това без съответните изменения в политиката на доходите, е «верният» път за спадане равнището на живота не само на социално незащитените групи, но и на балансиращите на границата на бедността бюджетни работници, на значителна част от «средната класа». Ще трябва наистина чудеса от «статистически грешки», за да не нарасне броят на бедните за страната по сметките за 2005-2006 г.

Ето такава «решителна раздяла със съветското

минало» ни се предлага. Но трябва да се разбере същината на въпроса. Съветската социална политика имаше за основа принципа на общественото преразпределение и «социалния дял». Т.е. може да се каже, че това беше философия направо противоположна на монетаризацията. Съветската държава не плащаше на хората достойни пари за труд, но същевременно милостиво се съгласяваше да взема копейки за комунални услуги и транспорт. Субсидираше други потребителски цени и услуги.

От една страна, това, разбира се, създаваше определено и достатъчно сериозно равнище на социални гаранции. Нямаше откровена бедност, съществуваше прословутата «вяра в утрешния ден». Но обратната страна на всичко това бяха и дефицитът, и липсата на мотивация за труд, и зависимостта от държавата.

При това, тази зависимост и ограничаването на степенята на свобода на човека, бяха една от целите на държавата. Съветската социална политика беше насочена към осигуряване на суров контрол над социалната структура на обществото. Където задачата е да се поддържа «равенство на социалната безопасност» и недопускане на самостоятелност, там няма място за пари и прочие еквиваленти на независимост.

Ясно е, че днес тези принципи изглеждат анахронизъм. Развитието на пазара, изграждането на капитализъм в съвременна Русия изискват съвършено различна социална политика. Но това трябва да бъде социална политика, а не фактическата ѝ ликвидация под флага на псевдолибералната концепция за «минималната държава». Социалният дарвинизъм, принципът «нека да оцелее най-силният» не могат да бъдат социална политика.

Не трябва да се действа на принципа «тука има, тука няма», да се говори, че отменяме субсидирането, а да запзваме ниските заплати. Ако се отказвате от системата на общественото преразпределение и привилегии, то тогава реформирайте и доходите на населението, вдигнете частта по заплащане на труда в brutния вътрешен продукт.

«Монетаризация на човешките права»

Модернизацията на социалната сфера е твърде сериозна задача, за да се подхожда към нея със счетоводните мерки на «дебит-кредит». Но засега се наблюдава точно това. Едва ли не главна цел на социалните преобразования става съкращаването на държавните разходи. С други думи, социалната сфера, нейното качество не са цел на тези реформи. «Социалната сфера» отново се оказва единствено и само средство за макроикономическа стабилизация и бюджетен профицит.

Реформата на привилегиите е само първият сигнал в реализацията от страна на правителството на много по-впечатляващия и ужасяващ проект за «монетаризацията на човешките права». Става въпрос за планираните и частично вече започнати реформи в образованието, здравеопазването, науката и културата. Довеждането до логичния край на политиката на комерсиализация в тези сфери поставя под въпрос конституционните права на гражданите на Русия и установените от Основния закон принципи на социалната държава.

Ярък пример за такава политика са станалите вече нарицателни «зурабовски петдневки». Министърът на здравеопазването и социалното развитие (!) казва, че икономически ефективно е пациентът да пребивава в болница не повече от 5 дни.

А как се съчетават фактическата ликвидация на поликлиничната система и тезата, че залог за здравето на населението са ефективната профилактика и диагностиката? Сега се предлага съкращаване на броя на лекарите тесни специалисти, залага се на тези с общ профил или просто казано - на «земските лекари»*. Съчетано със съкращаване на гаранциите за безплатно медицинско осигуряване и на броя на болничните

* В смисъл на «селските лекари», бел. прев.

легла, всичко това може да доведе само до едно - хората да нямат друг изход освен частната медицина. Но такъв разкош може да си позволи в най-добрия случай всеки десети гражданин.

Тази реформа в медицината става на фона на вече фактически платеното здравеопазване у нас. По данни на проведеното от ФБК изследване «Колко харчи Русия?» днес гражданите харчат за платени медицински услуги и лекарства някъде около 230 милиарда рубли за година. Това е три пъти повече, отколкото са предвидените държавни разходи за същата цел.

Още един интересен показател - споменатите разходи на населението за неговото здраве са някъде около 5% от общия обем на потребителските му разходи. Тази цифра напълно съответства на средноевропейското равнище, а по редица показатели се приближава до данните за САЩ - страната, в която гражданите плащат за здравни услуги повече от всички в света.

У нас за медицина се харчи повече, отколкото във всяка друга страна с развита държавна система от гаранции за здравеопазването. И това при условие, че и равнището на доходите на населението, и системата на медицинското застраховане, и технологичното оборудване на болничните заведения са, меко казано, не съвсем добри.

Ясно е, че бремето на такава фактически платена медицина ляга сега, ще повтори още веднъж, преди всичко на плещите на най-състоятелната част от обществото. На първо място, това са «горните» 10% от населението, на които, дори по официални данни, се падат 30% от общия обем на паричните доходи. В голяма степен натоварването е и върху «средната класа» - за нея такива разходи са по-чувствителни, но «се понасят стоически», тъй като съответстват на жизнените ценности и виждания на дадената група. Но как да се оцени желанието на правителството «да задълбочи» реформата, като съкрати държавните гаранции за здраве и застави цялото население да избира между безплатната и платената медицина? Честно казано, такава ситуация изглежда откровено пре-

небрежение към социалните основи на държавата и към развитието на обществото.

Реформата в здравеопазването е само един пример за комерсиален подход към реформирането на социалния сектор, който е също толкова нагледен и в образованието, и в науката. С науката ситуацията е въобще парадоксална - безкрайните разговори за иновационно развитие, за високи технологии би трябвало да убедят даже най-твърдоглавите монетаристи, че вложенията в нея са едни от най-изгодните вложения за капитала.

Националните перспективни програми на повечето развити страни вече няколко десетилетия са абсолютно последователни в приоритетите си - да поддържат необходимите средства за фундаментална наука и да увеличават бюджетните пари за приложни изследвания. Ясно е, че съдбата на Русия като държава, включваща се в конкуренцията на световния пазар, до голяма степен зависи от перспективите на нейния научен потенциал.

Фундаменталната наука не е онази област, която може да бъде финансирана частично, получавайки непълен резултат. Финансирайки науката наполовина, не можеш да очакваш никакви сериозни постижения.

Още по-непонятно е защо със същия прословут 122-ри монетаризационен закон федералното правителство фактически забранява на субектите на федерацията да финансират науката (висшето училище, между прочем, също). Получава се «ние не даваме, ама и на вас няма да позволим...».

Предложението на правителството да прехвърли бремето на иновационното развитие върху бизнеса е не само опасно, но и наивно. И работата дори не е там, че тези, които са разработвали реформата, прекрасно знаят, че у нас частта на научните изследвания в бизнеса едва надвишава статистическата грешка, а нашият капиталист още двайсет години ще «трупa ресурси» за адекватно вложение в науката.

Много по-съществено е друго - лихварският капитализъм от периода на първоначалното натрупване е спосо-

бен само да потребява и да «монетаризира» натрупания още по съветско време технологичен потенциал. Или още по-просто казано - да препрофилира поземлените участъци и имуществото на заводите и научните центрове за по-изгоден бизнес. Малобройните примери как новите собственици на заводите и конструкторските бюра създават иновационни разработки и технологии са само изключения, потвърждаващи общото правило.

Следователно в реформата на науката трябва да действа принципът на постепенност, принципът на пряко осигуряване от страна на държавата (в това число и финансиране) на завършването на преходните процеси в обществото.

Ако не иска да се върне към доусторическо състояние, държавата е длъжна да подкрепя науката дотогава, докогато тя, или поне значителна част от нея, бъде поускана от икономиката. От новата конкуренция, която вече е «избрала» всички възможности за получаване на печалби, оставени от старата икономика. От новия бизнес, който вече е преминал от логиката на преправянето и «изяждането» на стария потенциал към стратегията на интензивното, иновационно развитие.

Аз не говоря за това, че предлаганата «накуп» комерсиализация на руската наука и руското образование въобще не решава проблема за остаряването на родната наука почти във всички области, за угасването и изчезването на цели научни школи, за «изтичането на мозъци». За съжаление може само да се съгласим с ректора на МГУ академик Виктор Антонович Садовнички, че преминавайки към двустепенна система на висшето образование - бакалавърска и магистърска степен, ще започнем да «развъждаме лаборанти за чуждестранните лаборатории».

Тук цари някакъв фелдфебелски подход към използването на чуждестранния опит. Дава се нареждане: да се внедри системата «бакалавър - магистър», и точка. Защо? Ами защото по цял свят е така. Да, но в различните страни тази система изглежда различно. Някои професии подготвят за че-

тири години, плюс две. Някои - за три, плюс две. Някои - за четири, плюс една. Инженер и микробиолог не е едно и също.

Но и това не е всичко. Под прикритието на «челен опит» се провежда съкращаване на държавните гаранции за безплатно образование. Ако се внедри тази двустепенна система, магистрите ще се подготвят вече срещу заплащане. С други думи, безплатното висше образование изчезва някъде.

Впрочем за съзнанието на нашите монетаристи-реформатори това не е аргумент. Добре тогава, ще им зададем утилитарния въпрос: «Какво ще стане в този случай с производството на квалифицирани специалисти за нашето народно стопанство?» Мислите, че сме ги «убили» с този въпрос? Нищо подобно. Отговарят ни, че три-четири години бакалавърско образование са достатъчни за работодателя.

Обаче не е напълно ясно защо интересите на този «работодател» са по-важни за нас от запазването на родните традиции във фундаменталното образование и научната школа като основа за бъдещо развитие. Главният проблем на съвременното руско образование е, че то е по-добро, отколкото това е нужно на икономиката. Икономиката не формира търсенето на висококвалифицирани специалисти. Но ако «погравняваме» нивото на образование според днешното състояние на икономиката, значи ние собственоръчно лишаваме от перспектива и самата икономика, и обществото.

Тук можем да се съгласим с мнението на много специалисти, които твърдят, че тъй нареченото японско икономическо чудо започва не през 60-те години на миналия век, а 50 години по-рано, когато в Япония започва образователна реформа. При което основната ѝ идея се състои именно в това, че в страна, бедна на природни ресурси, най-ценният ресурс е образованият и квалифициран човек. Преобръщането на Япония за едно столетие от аграрна страна в постиндустриална държава е най-доброто доказателство за мъдростта на тази политика.

Преди около четирийсет години немски учени правят разчети, поразителни по своята същност. Опирайки се на

результатите от следвоенното възстановяване на Западна Германия, доказват, че при пълното разрушаване на производствения потенциал, но при запазване на образователната система, на грамотните училищни и университетски кадри, страната има четири пъти по-големи шансове да преодолее разрухата, отколкото в обратния случай. Именно затова в същата тази Германия е взет курс за модернизация на икономиката чрез ефективна образователна политика и повишаване качеството на работната сила.

Ние пък изхождаме от това, че да се добива нефт, може и така - на работодателя това му е достатъчно. Но ако бъдещето е преди всичко общество на знанието, общество на човека, на нас наистина ни е необходима нова епоха на Просвещение, възраждане на науката, образованието, социалността.

У нас неизвестно защо се поставя задачата да се съкратят и без това ниските държавни разходи за образование, здравеопазване, наука. Същата тази логика на приоритетите на макроикономическата стабилизация създава ситуация, в която днешните държавни разходи за образование и здравеопазване, представляващи съответно около 4 и 2,5% от БВП, изглеждат за реформаторите твърде високи. Междувременно идеята здраво да се «закрепят» в Стабилизационния фонд на 4,5% от БВП се оказва много прогресивна.

* * *

Теоретичните грешки на макро- икономистите антинародници

Ще престанем да се учудваме на много неща, ако разберем, че превръщането на държавната социално-икономическа политика в «бизнесплан» са алфата и омегата на дейността на нашите правителствени реформатори.

Правителството ни непрекъснато реформира икономиката, а не обществото. Постига финансова стабилизация, а не социална стабилност. Намалява инфлацията, а не социалните диспропорции. Интересите на отделния човек при такава социално-икономическа политика са някъде в периферията, отстъпвайки централното място на макроикономическите виртуалности. Понятието «държавни разходи» става почти срамно.

Като резултат реалната икономика и социалната сфера «подпхват» от паричен глад - не получават необходимите ресурси и импулси за сериозни и необходими на страната структурни реформи, продължава икономическото задушаване на регионите в духа на бюджетния унитаризъм.

Нещо повече, както вече видяхме по-горе, концепцията за «минимална държава» продължава да тържествува, въпреки че създава заплахата от по-нататъшно спадане на равнището на живота, от деградация и разрушаване на социалните отрасли на икономиката, от нарастване на социалната нестабилност.

Идеология на натрупването

На този фон става парадоксално стабилизиране на финансовите резерви. Изтеглянето на «излишните» парични средства от икономиката върви едновременно по три направления.

Първо, златните валутни резерви на Централната банка на Руската федерация отдавна вече превишават съществено психологическата граница от \$100 млрд.

Второ, правителството продължава да се придържа към политиката на бюджетен излишък. Във федералния бюджет за 2005 година е запланирувано приходната част да надвишава разходната с 278 млрд. рубли.

Трето, окончателно е формиран като «неприкосновен обем» - не по-малко от 500 млрд. рубли - Стабилизационен фонд. Според прогнозите към 2006 година активите на този фонд ще надвишават значително 700 млрд. рубли.

Би могло по някакъв начин да бъде оправдана подобна политика на федералното правителство, ако тя беше насочена към решаване на безспорни стратегически задачи на социално-икономическото развитие. Но такова нещо няма. Натрупването на средства, «укриването на първоначалните спестявания» са превърнати в самоцел. Изтеглянето на огромни суми от икономиката не решава нито една от актуалните икономически задачи на страната. Дори измислените за такава политика оправдания - макроикономическа стабилизация, икономически ръст, загържане на инфлацията - не работят.

При това федералното правителство продължава да упорства в заблужденията си.

Традиционният отговор на пазителите на Стабилизационния фонд на въпроса какво е неговото стратегическо предназначение е: фондът служи като «предпазна възглавница» за Русия в случай на критично - по-малко от \$15 за барел - спадане на световните цени на нефта и неблагоприятна цено-

ва конюнктура в продължение на две-три години.

Изключение, и то временно, се прави само за ускореното погасяване на външния дълг. Както и - може би - за финансиране на дефицита на Пенсионния фонд. Обаче това не променя общата идеология на натрупването, защото «стратегическата идея» на идеолозите на фонда днес звучи така: след 3-4 години стабилно да се обвърже обемът на «неприкосновената» част от Стабилизационния фонд с обемите на brutния вътрешен продукт - на равнище 4,5% от БВП.

Простият разчет на паралелния ръст на brutния вътрешен продукт и «неприкосновената» част на Стабилизационния фонд показва, че зад идеята за обвързване се крие същият онзи стремеж за неугържимо натрупване. По този начин 4,5% от БВП към 2006 година ще представляват вече около 950 млрд. рубли, а към 2020-а например ще нараснат до астрономическите 3,5 трилиона рубли - цифра, представляваща повече от половината приходи в бюджета на Руската федерация за 2005 година.

С други думи, Стабилизационният фонд според разбирането на неговите идеолози и създатели, е инструмент за натрупване на средства и ресурси за «черни дни», при това по най-примитивен начин - с трупане на «излишни» пари «под дюшека». А самата «касичка» трябва да расте и расте. И всички разговори за използване на средствата от този фонд за фундаменталните нужди на икономиката на страната автоматически губят смисъл.

Прави впечатление и друг тревожен симптом. В идеологията на Стабилизационния фонд пряко е заложена представата, че спадането на световните цени на енергоносителите под \$15 за барел ще бъде катастрофално за руския бюджет и средствата в него трябва да стигнат на държавата за няколко години, за да изпълни всички свои разходни задължения. През този период правителството сигурно ще се моли цените на нефта отново да се повишат.

Подобно разбиране на задачите на фонда е много опасно. Федералното правителство фактически в прав текст

ни казва, че икономическата му философия се състои в това, да плува по вълните на конюнктурата на суровинните пазари, да изчаква ценовите спадове и да се радва на поредната «плодо-родна» година. Дори не се и обсъжда предложението, по примера на жабата от известната притча, да се бие сметаната на днешната нефтена и газова икономика, докато се превърне в масло на качествен икономически ръст.

Отказът от осмисляне на целите на икономическата политика и необходимата промяна в идеологията на формиране и разходване на Стабилизационния фонд би довел до окончателното виждане за натрупване заради самото натрупване.

«Нарастването на касичката» също предизвиква определено недоумение. По странен начин стремежът към натрупване от страна на пазителите на фонда води до постоянното му... намаляване. През миналата година средствата в него стояха просто по сметка. По изчисления на Сметната палата за този период инфлационните загуби на Стабилизационния фонд са около 23 млрд. рубли (в реално, а не в парично изражение).

Наистина през октомври 2004-а федералното правителство като че ли накрая оформи списъка за ценните книжа на 14 държави с развита икономика, в които може да се инвестират средства от фонда за намаляване на инфлационните рискове. Но такъв подход отново поражда въпроси. Мнозинството експерти са на мнение, че тези инвестиции не гарантират доходност на равнище, достатъчно за компенсиране на загубите, предизвикани от инфлацията и стабилизирането на рублата.

Не е ясно и друго. Правителството фактически позволява изтичане на средства от Стабилизационния фонд от икономиката на Русия към икономиките на други страни. Поддържане с парични средства на чуждестранния, а не на родния производител. Засилване на чуждестранната валута, а не на руската рубла. Става така, че на глуми сме за прекратяване на изтичането на капитали, за привличане в страната на преки дългосрочни инвестиции, а на практика сами при първия удобен случай се готвим да изнасяме пари зад граница. Макар и за «съхранение».

Но нали насочването на собствени средства към икономиката на страната би имало не само икономически, но и психологически ефект. За същите онези чуждестранни инвеститори открито изразеното доверие на самото руско правителство към нашата икономика би било по-важен признак за благоприятен инвестиционен климат, отколкото всичките постоянни уверения на чиновниците и присвоените рейтинги.

На всички мои аргументи могат да възразят: «Ще настъпи криза и кризата ще ни научи». Проблемът обаче е в това, че криза в руската икономика не просто може да настъпи. Тя отдавна е назряла и презряла.

Нека хипотетично да си представим същата онази кризисна ситуация в икономиката на Русия в резултат на спадане на световните цени на нефта. Ако се случи подобно нещо, никаква финансова възглавница няма да ни помогне да запазим бюджетната стабилност в страната.

Да, на първо време натрупаните средства ще помогнат на държавата да изпълни обещанията пред населението разходни задължения. Но при повече или по-малко продължителна криза, или даже стагнация, натрупваните с години и така ревностно пазени парични запаси ще бъдат в буквалния смисъл погълнати, изядени. И, разбира се, едва ли в Стабилизационния фонд ще има достатъчно пари за финансиране на допълнителни инфраструктурни разходи, необходими за излизане на страната от кризата.

Кръгът ще се затвори. Стабилизационният фонд ще бъде изхарчен, но фундаменталните проблеми няма да изчезнат. Счупената «касичка» ще изиграе ролята не на лекарство, а на болкоуспокояващо - тя няма да излекува икономиката, а само за известно време ще притъпи симптомите на прогресиращото заболяване.

При такава стратегия икономическият подем отново ще се окаже обвързан с конюнктурата на световните цени на нефта. И руската икономика ще остане със същото родинно петно като днешното - с пълна ориентация към доходите от експорта на природни ресурси.

Стабилизационен фонд или фонд за развитие?

Касичката, в която за определени цели се акумулира част от приходите на страната, не е руско изобретение. Идеолозите на нашия Стабилизационен фонд дори обичат да се позовават на чуждестранния опит, по чиито модели уж бил скроен. Но дори да е имало модели, шивачът явно не е бил много добър.

Фонд за развитие, фонд за бъдещите поколения... Названия, добре известни в същите онези «други страни». Гръмки названия, което също не е случайно. Дори най-обикновените икономически задачи често е по-добре да се изразяват с езика на символите. Впоследствие самото име ще задължава - не само да стабилизира, но и да развива, да гледа напред в бъдещето.

Да вземем за пример Държавния нефтен фонд на Норвегия. Наистина, по разрешените начини за текущо използване на средствата той прилича на руския. Но норвежкият опит ни показва минимум две съществени разлики в сравнение с насажданата у нас идеология на натрупването.

Първо, в Норвегия успяха ясно да определят крайното предназначение на средствата от фонда - за сметка на натрупаните пари ще се осигурява запазване на днешното най-високо равнище на държавно пенсионно осигуряване на населението. По този начин в норвежкия фонд е заложена ясно определена идеология на социална помощ за по-възрастното поколение.

Второ, формирането на нефтен фонд в Норвегия не се прави в ущърб на обективните потребности на реалния сектор от икономиката - парите в него постъпват само в случай на профицитно изпълнение на бюджета. При което първоначално «излишните» средства се концентрират в самия бюджет като допълнителни приходи и едва в края на финансовата година правителството заедно с парламента решава каква

точно част да отиде в «касичката» и каква да остане в икономиката. В зависимост от инвестиционните потребности на реалния сектор тази пропорция непрекъснато се променя.

Сравнете този подход с руската «твърда» схема: през цялата година приходите от нефт над определено ниво автоматически се насочват към «касичката», където не само стоят без всякакво движение, но и «изсъхват» в резултат на инфлацията.

Примерите и на други страни, избрали пътя на формиране на специални фондове за натрупвания, също показват, че имаме какво да научим. В Кувейт вече повече от 20 години действат два нефтени фонда - като допълнение към Резервния фонд за бъдещите поколения съществува отделен Инвестиционен фонд, изведен извън едноличното управление на финансовото министерство.

Два нефтени фонда функционират и в Аляска. Вярно е, че нито един от тях не е предназначен за вливане в реалния сектор на икономиката, но средствата от тях за бъдещите поколения се инвестират от специална управителна комисия във високодоходни финансови институти. Почти половината от дивидентите от тези инвестиции се разпределят ежегодно непосредствено сред населението на щата. Това дава възможност на цялото население да получава преки доходи от суровинните запаси на щата, като при това се избягва просто им изяждане.

В Чили не се гнусят да насочват в икономиката част от средствата на Медния фонд - например за субсидиране на вътрешните цени на бензина (погледнете непрекъснато променящите се цени на бензина по руските бензиностанции, което пряко се отразява върху себестойността на производство и предизвиква протестите на транспортните работници) или за финансиране на инфраструктурни проекти, които се подбират не от тесен кръг чиновници, а от независимата управа на фонда.

Струва ми се, че е дошло времето и ние да формулираме своя философия и свои принципи за превръщане на днешния Стабилизационен фонд във Фонд на бъдеща Русия.

Махалото на федерализма

Като ръководител на един от субектите в Руската федерация не мога да не обърна внимание и на още един проблем: междубюджетните отношения. Ситуацията в тази сфера свидетелства за крайно опасна за федеративната държава тенденция - на унитарна централизация.

През 2000-2001 г. стартира процес на постепенна отмяна или реформиране на онези видове данъци, по които нямаше съществени трудности с администрирането и постъпленията, които се насочваха главно към консолидираните бюджети на субектите на федерацията.

Отмяната на данъка за ползващите автомобилните пътища и замяната му с транспортен, на практика удари по обема на пътното строителство в регионите. В крайна сметка обемите за финансиране на пътното стопанство в Русия се съкратиха от 2,9% през 2000-а, до 1,5% от БВП за 2003 година.

Отмяната на данъка върху издръжката на социалната сфера и обектите на ЖКС за организации, както показват разчетите на депутатите от Държавната дума, начело с Георгий Боос, с един замах лиши регионите още от около 400 млрд. рубли.

Със 140-150 млрд. рубли се съкратиха и съвкупните приходи на териториите през 2004 г. като резултат от отмяната на данъка върху продажбите. Успоредно с това изцяло бяха централизирани постъпленията от ДДС и акцизите върху цигарените изделия.

Като резултат, според изчисленията на Научно-изследователския финансов институт към Министерството на финансите частта от приходите на федералния бюджет в рамките на консолидирания бюджет на Руската федерация се е увеличила от 54,0% за 2000 година на 58,8% за 2003-а. Тоест почти с 5%. Същевременно, частта на федералните разходи за

този период е намаляла от 47,1% до 44,9%, или с 2,2%, при което частта на приходите нараства над частта на разходите, съответно от 6,9% на 13,9%.

По такъв начин фактически се получава нарушаване на изискванията на Бюджетния кодекс за равномерно разпределение на приходите между федералния бюджет и консолидираните бюджети на субектите. Освен това, въпреки нарастването на обемите на федералните трансфери и субвенции за сметка на своите средства, регионите както и преди осигуряват изпълнението на повече от половината от всички разходи на консолидирания бюджет на Руската федерация.

Подобна политика на федералното правителство води до това, че статистиката отбелязва нарастване на броя високототирувани региони - по данни на Сметната палата на Руската федерация за периода от 2000 г. до 2004 г. той постоянно се е увеличавал - от 8 през 2000 г., до 29 през 2003 г. и до 42 през 2004 г.

При подготовката на закона за федералния бюджет за 2005 г. и разчетите на сумите за компенсиране на регионите от средствата на Федералния фонд за финансова подкрепа на регионите, вече 43 субекта от федерацията са били отнесени към териториите, които не достигат до «средното» равнище на бюджетна осигуреност с 60% (в това число за 32 региона този показател представлява по-малко от 50%), за 9 региона равнището на бюджетна осигуреност е по-малко от 70%, а като напълно осигурени са признати само 20 субекта на федерацията.

Като резултат, от фондовете на федералния бюджет се налага да се насочват все по-увеличаващи се обеми от средства за подкрепа на бюджетното осигуряване и балансираност на субектите на Руската федерация. При отчитането на подобна картина не предизвикват учудване данните на самото Министерство на финансите, обнародвани в средата на 2004 г., според които от 2000 г. трансферите от федералния бюджет към регионите са нараснали 2,5 пъти.

И въпреки това, дори без да отчитаме увеличава-

нето на федералните трансфери, статистиката определя нарастване на броя на регионите, в които има дефицитно изпълнение на бюджета. По данни на Сметната палата на Руската федерация през 2001 г. дефицит на бюджетите се наблюдава в 41 региона, през 2002 г. - вече в 63. Според последните данни на Министерството на финансите за кредитната способност на субектите на федерацията към 1 октомври 2004 г. 76 субекта са изпълнявали бюджетите си с дефицит. При което федералният бюджет от година на година се изразява с устойчив профит при едновременно нарастване на Стабилизационния фонд.

С други думи, данъчната централизация, задушавща самостоятелните възможности за развитие на регионите, до голяма степен осигурява на правителството на Руската федерация възможност за профит във федералния бюджет и хиперпрофитиране изземвания в Стабилизационния фонд.

Процесът на ограничаване на икономическите възможности на регионите е тясно свързан и с отнемането на управленските функции от субектите на федерацията. Прословутият закон № 122, законът-кентавър, а така също и редица други предшествали го решения на федералното правителство, поставят регионите в крайно тежко положение.

Преди всичко това се отнася до изпълнението на държавните функции - лишават ни от възможността да поддържаме правозащитните органи, висшето училище, науката; да реставрираме исторически паметници и паметници на културата; да помагаме на съотечествениците си зад граница. От регионите са отнети природозащитните функции, функциите по развитие на пазара на труда.

Всички изброени процеси водят до отслабване и фактическо ликвидиране на основите на бюджетния федерализъм. Може би не всички региони губят в натурално финансово отношение благодарение на създадената система за прехвърляне на федерални средства за най-нуждаещите се, но субектите на федерацията безспорно отслабват в стопанско и икономическо отношение.

В условията на централизирана данъчна система и съкращаване на възможностите за самостоятелно заработване на парични средства изчезват стимулите за развитие на регионалните икономики. Пораждащите се сред самите дотирани региони (в резултат на междубюджетната политика) настроения да се живее от помощи загържат търсенето на собствени специфични модели за икономическо развитие.

Векторът на действие на правителството на Руската федерация води до това, че субектите на федерацията все повече се превръщат в неин обект. Подобно превишаване на нормите на централизация при провеждането на държавната политика в стратегически план води до загуба на дееспособността и ефективността на държавния механизъм.

И още нещо. Някои читатели може би ще кажат: «Защо се водят толкова разговори за тези междубюджетни отношения и централизацията? Авторът явно отстоява своите «местнически позиции».

За недоверчивите ще приведа само две цифри от изследванията на специалистите от Центъра за стратегически разработки. По оценки на експертите, от стотиците хиляди населени места в Русия, икономическият растеж е съсредоточен едва в 140 пункта. А загубите от неефективната днес пространствена организация се оценяват на 2,5-3,0% от БВП за година.

* * *

Еволюция на капитализма

Анализът на съвременната социално-икономическа политика на руското правителство прави потискащо впечатление. Но работата не е само в това. Тази политика е не просто лоша, тя няма никакво отношение към съвременността.

Представата за логиката на функциониране на пазарната икономика е залегнала в нашите реформатори на равнището на социал-дарвинистките представи за капитализма от XIX век. За капитализма, видян и разобличен от Маркс и Ленин.

За да обясним защо това е така, е необходимо да отговорим на няколко въпроса.

Какво представлява съвременният руски капитализъм, какви са неговите особености в сравнение със световния опит в построяването на капиталистическите системи на стопанисване?

Защо днес развитието на капитализма в Русия е съпроводено от нарастване на социалните противоречия и диспропорции?

Защо капиталистическата система оцелява в развитите западни страни, а теорията на Маркс за неизбежността на социалистическата революция не се оправдава?

Може ли задачата за създаване на ефективна икономика да се съчетае с развитието на социалната сфера на обществото, с укрепване благосъстоянието на народа?

Отговорите на тези въпроси се съдържат в историята на световната еволюция на капитализма.

Несбъднатото пророчество на Маркс

Веднага искам да направя уговорка: в редица случаи ще ми се наложи достатъчно подробно да цитирам класиците на марксизма. Това може в известна степен да «утежни» текста, но е абсолютно необходимо за разбиране на същността на стоящите пред Русия проблеми. Онези проблеми, които, така или иначе, са преодолені от други страни, чийто опит ние упорито не желаем да забележим. Не желаем да забележим, което значи, че за пореден път в своята история се каним да «настъпим мотиката» на революцията и социалната катастрофа.

Следва да си припомним класиците и поради това, че «буржоите-капиталисти», както стана ясно, са чели Маркс и Ленин много по-добре от нас. Макар и само за да могат да извлекат от наследството на марксизма необходимите изводи и да преодолеят кошмара на неизбежната комунистическа революция.

В известен смисъл опростено може да се каже, че марксизмът се крепи на «два стълба». Първо, това е и досега го голяма степен останалото като образец на анализ изследване на икономическите основи на капитализма, на логиката и принципите на функциониране на капиталистическата икономика.

Второ, това е анализът на развитието на капитализма като обществено-икономическа формация, на теорията за класовата борба и произлизащата от този анализ Марксова теория за революцията, за неизбежния крах на капиталистическата система под тежестта на присъщите ѝ непреодолими противоречия.

Прогресивната историческа роля на капитализма марксизмът винаги е виждал в развитието на производителните сили на обществото и обобществяването на производството.

Но същевременно, според марксистическата теория,

на капиталистическия начин на производство са присъщи непреодолими противоречия. Конфликтът между производителните сили и производствените отношения се корени в капиталистическата частна собственост, основаваща се на експлоатацията и превръщаща «работническата класа в също такава собственост на капитала, както и мъртвия работен инструмент». В такава степен, в каквато «историята на всяко общество е история на класовата борба», икономическите противоречия на капитализма като начин на производство неминуемо водят до социалистическа революция и крах на капитализма като обществена формация.

Едни от най-знаменитите речове в «Капиталът» на Маркс звучат так: «Заедно с постоянно намаляващия брой магнати на капитала, които узурпират и монополизират всички изгоди на този процес на превръщане (тоест процес на обобществяване на производството - Ю. Л.), нарастват масата на нищетата, потисничеството, робството, изграждането, експлоатацията, но паралелно с това расте и възмущението на работническата класа... Като резултат монополът на капитала се превръща в окови за онзи начин на производство, който израства при него и под него. Централизацията на средствата за производство и обобществяването на труда достигат онази точка, когато стават несъвместими с капиталистическата си обвивка. Тя се взривява. Удря последният час на капиталистическата частна собственост. Експроприаторите биват експроприирани.»

Всъщност историята на капитализма, макар и до определен момент, представлява сбъдваща се прогноза на Маркс. Но след това настъпва прелом.

Той се състои не в това, че излизат наяве някакви вътрешни грешки в марксовия икономически анализ на капиталистическата формация. Не, просто капитализмът като обществена формация намира в себе си сили да осъзнае собствените си пороци. Намира в себе си сили за еволюция. «Капиталистическата обвивка» не се взривява. Тя се преобразува. Преобразува се на равнището на икономическата теория и което е

много по-важно - на равнището на държавна политика. Държавата, която марксизмът възприема като примитивна «машина на класово господство», като «комитет, управляващ делата на буржоазната класа», постепенно осъзнава своите истински функции - функции на създаване и поддържане на социалния мир и стабилитета на обществото, функции на стимулиране и развитие на социалните основи и принципи на капитализма.

Този процес не е прост и не е възникнал «просто така». Водещите индустриални страни на Запада преживяват Първата световна война, виждат Червения октомври на 1917 година, минават през Великата депресия от 1929-1933 година, през още една - фашистка - алтернатива на развитие, изпитват всичките ужаси на Втората световна война. Този опит от «социалните катастрофи» постепенно, крачка по крачка, води до осъзнаване на необходимостта от коренни социално-икономически промени. Извиква за живот и създава нов път за обществено развитие.

Капитализмът на Запад преживява значителни реформи, в резултат на които ефективността, конкуренцията и други предимства на пазарната икономика успяват да се съчетаят с развитата и добре осигурена социална политика, със създаване на разширено платежоспособно търсене и масово потребление.

Основни етапи по този път са «Обща теория на заетостта, процента и парите» от Джон Майнард Кейнс и възникването на принципно нова - кейнсианска, икономическа теория на търсенето и държавното икономическо регулиране. Етапи по този път са и «Новият курс» на Франклин Рузвелт в САЩ, и почти столетният модел на тъй наречения шведски социализъм, и опитът на политиката на «благосъстояние за всички» на Лудвиг Ерхард в следвоенна Германия.

В резултат на това, теоретично формулираната и практически реализирана концепция за «социалната държава», за «държавата на всеобщото благосъстояние» е главният и най-позитивен от всички реализирани обществени проекти на XX век. Той е просмукан от идеята за социална отговор-

ност на държавата и социален прогрес, възплаща еволюцията на капитализма, постепенното мирно проникване в тъканта на капиталистическата икономика на социалистически принципи - на равенство, справедливост, социален мир.

Целият опит в развитието на Запада през XX век доказва справедливостта на пророчеството на известния икономист и социолог Йозеф Шумпетер, направено в труда му «Капитализъм, социализъм и демокрация». Опровергавайки революционния катастрофизъм на Маркс и доказвайки, че логиката на обществения прогрес предполага неизбежно заимстване от страна на капитализма на черти от социализма, Шумпетер пише: *«Капиталистическата система не загива от икономически крах (курсивът мой - Ю. А.), но затова пък самият ѝ успех подкопава защитащите я обществени институти и «неизбежно» ще създаде условия, при които тя няма да може да оцелее и ще отстъпи място на социализма.»*

Капитализъм на мнозинството

Може да възникне логичният въпрос - в какво точно се състои системната грешка на марксизма в оценката за неизбежния крах на капиталистическото общество? Или по-точно - какво е било поправено през XX век в капиталистическия обществен и икономически механизъм? Защо съвременният капитализъм вече не съдържа в себе си непреодолими разногласия с идеята за социално развитие?

На отговора на този въпрос би могло да бъде посветено отделно изследване. Но ако придържайки се в рамките на тази работа, се опитаме да отделим главното, отговорът ще бъде следният: Еволюцията на капитализма (и като икономическа теория, и като стопанска практика) позволява той да бъде поставен в служба на обществото. При което много е важно да се разбере, че капитализмът осъзнава своята социална функция не благодарение на «чу-

до», не заради някакъв «вирус на благотворителност». Напротив, това става в резултат на трезва и рационална оценка на икономическата ефективност, на дълбоката трансформация на капиталистическата система на стопанисване и общество.

Широко известно е следното изказване на Карл Маркс във втория том на «Капиталът»: «...работниците, като купувачи на стоката, са важни за пазара. Но капиталистическото общество се стреми те да бъдат ограничени с минимума на цената като продавач на тяхната стока - работната сила.»

Пояснявайки и развивайки тази мисъл на Маркс, В. И. Ленин в труда си «Развитие на капитализма в Русия» пише: «Разширяването на производството *без съответното разширяване на потреблението* (курсивът мой - Ю. А.) съответства на историческата мисия на капитализма и на неговата специфична обществена структура: първата се състои в развитие на производителните сили на обществото; втората изключва утилитаризацията на тези технически завоевания от масата на населението. Между безграничния стремеж към разширяване на производството, присъщ на капитализма, и ограниченото потребление на народните маси (ограничено вследствие на пролетарското им състояние) съществува несъмнено противоречие.»

Всъщност самият основател на марксизма дава на капиталистическото общество «основа» за оцеляване, пояснява в какво трябва да се състои главната насока на еволюцията на икономическия механизъм и държавната политика на капитализма. Тази «основа», тази насока за развитие е създаване на масов потребител, повишаване на потребителското търсене и по този начин създаване на обществена потребност не от унищожение, а от развитие на капитализма.

Маркс пише по този повод така: «Като последна причина на всички истински кризи остават винаги бед-

ността и ограничението в потреблението на масите (курсивът мой - Ю. А.), противодействащи на стремежа на капиталистическото производство да развива производителните сили по такъв начин, сякаш границата на тяхното развитие е само абсолютната потребителна способност на обществото.»

Дадената от самия Маркс рецепта за оцеляване на капитализма бива усвоена, както вече казах, от Дж. Кейнс, Ф. Рузвелт, Л. Ерхард, но главно - от огромната маса капиталисти и предприемачи. Не случайно са толкова знаменити и често цитирани думите на Хенри Форд: «Аз трябва да плащам на работниците толкова, колкото е необходимо, за да могат да си купят произвеждания от тях автомобил.»

В края на краищата, съгласно кейнсианската икономическа доктрина основен двигател за развитие на икономиката на напредналите капиталистически общества става «икономиката на търсенето». Потреблението от страна на населението започва да се възприема като механизъм, който стимулира ръста на производството, решава задачата за заетостта, ускорява новите изследвания за производството на нови стоки и техника.

Най-добре пък тази закономерност и логика на «капиталистическия прогрес» изразява същият онзи Й. Шумпетер: «Капиталистическият механизъм - това е преди всички механизъм на масовото производство, което означава също така и *производство за масите* (курсивът мой - Ю. А.).» Следователно според мнението на Й. Шумпетер капиталистическият процес неизбежно ще повишава жизненото равнище на населението.

Принципът на развитие чрез повишаване жизненото равнище на мнозинството и качеството на живот на масите бива усвоен от цялото общество и превърнат в основополагащ принцип на държавната политика на западните страни.

Същността на «държавата на всеобщото бла-

госъстояние», на «капитализма за мнозинството» се състои в признанието, че има сфери на човешката дейност, в които пазарните механизми не работят с пълна сила. Става дума преди всичко за социалната политика. Но «системата на благосъстояние» обхваща също така здравеопазването, образованието, науката, жилищните въпроси. И тези области подлежат на задължително държавно регулиране.

Смисълът на това регулиране е в реализирането на две задачи. Първо, в борбата с бедността и смекчаване на негативните последици от пазарната икономика чрез обществено преразпределение на ресурсите и предоставяне на социални услуги от страна на държавата. Второ, в стимулирането на «човешкия потенциал» - «човешкия капитал» на обществото. При това важността на втората задача започна особено да нараства в последните десетилетия при прехода на цивилизацията към постиндустриалния тип на развитие, към информационното общество. Станалата вече класическа теория на информационното общество на Даниел Бел гласи, че традиционните елементи на капиталистическия модел от миналото - труд, капитал, земя - с развитието на човечеството и неговите информационни технологии губят значението си. Най-важният източник на добавена стойност, водещ до нарастване на капитала и на икономическото развитие става знанието.

От гледна точка на стопанския механизъм на капиталистическото производство това означава, че колкото повече са интелектуалните вложения в производството, колкото повече ноу-хау и научни разработки са използвани при създаването на продукта, толкова по-висока е неговата стойност, толкова по-ефективно е производството и толкова по-конкурентоспособни са произвежданите стоки.

От гледна точка на социалната политика на капиталистическата държава това означава необходимост

от съсредоточаване на усилията за повишаване качеството на човешкия живот, целенасочени вложения в развитието на науката, здравеопазването, образованието.

Преди да завърша този преглед на историята на еволюцията на капитализма, трябва да кажа, че не се стремя да идеализирам съвременния капитализъм, съвременните западни общества.

Първо, ограничаването на «свободната ръка на пазара» несъмнено е струвало определени разходи на онези общества, които са реализирали тази стратегия. Това е преди всичко забавяне на развитието на бизнеса във връзка с ръста на данъчното бреме и с увеличените социални задължения на държавата. Открити са и други недостатъци на системата - например породеното от нея социално готованство. Никъде не изчезват напълно и социалните противоречия.

На съвременното капиталистическо общество са все така присъщи икономическите кризи. С времето стават разбираеми ограниченията и границите на прилагане на кейнсианската доктрина, въпреки че самата икономическа теория не стои на едно място и че кейнсианците продължават да получават Нобелови премии по икономика.

До голяма степен са прави и онези критици на съвременния капитализъм, които твърдят, че преодоляването на вътрешните противоречия в съвременните западни капиталистически общества, самата реализация на моделите на «социалната държава» стават възможни благодарение на глобализацията - на това, че капитализмът успява да изведе «класовите разногласия» на западните общества навън, да ги пренесе върху отношенията си с «третия свят», да използва неговите евтини и достъпни ресурси.

Посочването на подобни недостатъци и проблеми в развитието на съвременния капитализъм са обосновани и необходими. Глупаво и недалновидно е да се идеа-

лизира ситуацията. Но не трябва да се отхвърля и най-главното - само преходът на траекторията на развитие на социалните основи на икономиката, само еволюцията на капитализма към модел на «гържавата на всеобщото благосъстояние» позволяват на съвременното общество да оцелее.

Трябва още да се каже, че западните страни «са се научили» достатъчно ловко да регулират съотношението между либералното и социалното направление в политиката и икономиката. През последните десетилетия сме свидетели на своеобразни цикли - «леки вълни» в развитието на западните страни. В определен период побеждават либералите и създават най-добри условия за развитието на икономическия потенциал на страната, но по-зле решават социалните проблеми. След това обаче балансът се възстановява. Гражданите на тези страни гласуват за социалистите, които отделят особено внимание на социалната политика, подобряват ситуацията в тази сфера, макар и често в ущърб на «либералните задачи» на развитие на икономиката. В резултат на поредните избори цикълът на смяна на социалистите и либералите във властта се задвижва отново.

В крайна сметка тази система на «леки вълни» осигурява главно - адаптацията и на обществото, и на социално-икономическия курс към условията на живот в страната. Съответните политически и социално-икономически цикли предпазват от икономически кризи, от една страна, и от социални протести - от друга.

По отношение на Русия това означава преди всичко необходимост да се премине към социален тип на развитие, а вече след това да се решават всички останали проблеми, както се казва, «според реда на постъпването им». Да се отхвърля пътят на социалния прогрес, да се остава в плен на социал-дарвинистките представи за пазарна икономика, е все едно да се действа на принципа «защо да се живее, като все едно - ще се мре».

Реформа на отношението към хората

За съжаление засега не се налага да говорим за развитието на социалните основи на капитализма в Русия.

Нашето правителство често разсъждава по повод на това, че в условията на глобална икономическа конкуренция от държавата се изискват такива качества и способности, които в съвкупност я превръщат в своего рода «държава-корпорация».

По тази логика държавата просто е задължена да се трансформира в някаква «суперфирма», действаща по законите на бизнеса и насочена към максимизация на икономическата ефективност. Оттук - и толкова разпространените изисквания за съкращаване на държавните разходи, на данъчното бреме, даже за съкращаване на социалните задължения на държавата като цяло, на всички «непроизводителни» разходи.

Такова примитивно разбиране за икономическа ефективност на държавата е опасно отдалечено от логиката на социалното и икономическото развитие в съвременния свят. Както току-що се убедихме по примера на еволюцията на капитализма през XX век, тази гледна точка е и неграмотна, и гибелна.

Социалната политика е залог за конкурентоспособността на обществото и неин израз. Съвременното общество не може да се развива само в икономическо измерение, разбирано при това със счетоводителска непосредственост. Ако в съвременния свят развитието се осигурява чрез знания, интелект и създаваните от тях нови възможности, то очевидно е, че основата за развитие, най-изгодните инвестиции са инвестициите в човека, в развитието на човешкия потенциал на Русия.

«Повече социалност» - това е главният лозунг на днешния ден в Русия.

И тук на дневен ред излиза онази основна реформа, която е необходима на обществото ни и която единствена може да даде необходимите ресурси и възможности за модернизация на социалния сектор.

Тази главна реформа се състои в преодоляване на исторически установилото се у нас недооценяване на труда, в коренната промяна на политиката на доходите на населението. Става дума за необходимостта кардинално, в пъти, да се вдигне работната заплата, да се осигури повишаване на жизненото равнище на населението. Да се даде най-накрая сигнал на обществото, че човекът се превръща в цел на преобразованията, а не е «просто» ресурс на икономиката, наред с нефта.

Световният опит показва, че стимулирането на общественото потребление е твърде ефективен инструмент за ускоряване икономическото развитие на страната. Увеличение на заплатите и пенсиите, въвеждане на изгодни условия за банкови кредити, продължаване сроковете на кредитиране за дълъг период от време - всичко това може да стане онзи набор от мерки, които в съвкупност да осигурят развитието на руската икономика в онази ѝ част, която не е заета изключително с добива и продажбата на съдържащото се в националните недра.

Капитализмът осъзнава своето социално съдържание и необходимостта от вътрешни промени, когато преминава от задачата за разширяване на производството и концентрация на собствеността, към задачата за разширяване на продажбата и търсенето на потребител - потребител - платежоспособен, масов и постоянен.

Освен това, само когато основната маса граждани може да заплати от доходите си хранителните продукти, облеклото, жилището, здравеопазването и образованието за себе си и своите деца, само тогава ще възникнат и моралното право, и икономическата възможност да се прехвърлят така наречените социални отрасли към пазара.

Сега явно е рано. За да се докаже това, е достатъчно да приведем няколко факти. 1,7 долара на час - точно толкова е днес средната заплата в Русия. Такива са данните на Института по социално-икономически проблеми на народонаселението (ИСИПН) към Руската академия на науките (РАН). По този показател изоставаме не само от благосъстоятелната Европа или САЩ. Според същите разчети на учените от Руската академия на науките в Южна Корея средната часова ставка е 7,2 долара, в Мексико - 4,5, дори в Турция е 2,6.

Още по-поразителни данни привежда ръководителят на секцията по икономика към отдел «Обществени науки» на Руската академия на науките академик Дмитрий Семьонович Лвов. Оказва се, че в Русия човек, произвел стоки за рубла, получава за това само 33 копейки. В Япония, Европа и в САЩ - не по-малко от 70 - 75 копейки. Да, производителността на труда у нас е много по-ниска, отколкото в западните страни, но недооценката даже на този фон е огромна. Според същите данни на академик Лвов нашият средностатистически работник произвежда за 1 долар заплата 3 пъти повече, отколкото европейецът или американецът.

Като резултат по данни на ИСИПН на РАН структурата на бедността в Русия се отличава съществено от характерната за Европа и другите развити държави. В тези страни бедността е «съдба» главно на социално неадаптираните, на нетрудоспособните граждани. А у нас социалната структура на бедността изглежда по следния начин: почти 40% от «бедняците» са трудоспособни, работещи граждани, за които са създадени такива условия на труд, че за никакво разширено икономическо и социално възпроизводство не може да става и дума.

Не се ли крие именно в тези цифри главното слабо място на нашите икономически реформи? И не е ли в тях ключът за прехода на обществото към качествено ново равнище на развитие?

За много, за твърде много наши високопоставени реформатори тази тема е своего рода табу. Максимумът, който можете да изкопчите от тях, е да «обърнат очи» по повод на уж неизбежната галопираща инфлация. Макар че според оценките на мнозинството експерти, осъществяваните днес във връзка с «монетаризацията» допълнителни непланирани социални разходи на бюджета ще увеличат инфлацията само с 0,2 - 0,5%.

Този въпрос е твърде сериозен, за да махнем с ръка на него. Необходими са сериозно обсъждане и щателен анализ. Още повече, ако са назрели толкова кардинални реформи в социалната сфера, та да се вземат решения да се сваля от държавния бюджет дотирането на разходите за жилище, здравеопазване, образование за по-голямата част от гражданите. Само че нашите реформатори все гледат да натоварят с това бреме гражданите, без да ги компенсират по никакъв начин.

Така че поставените въпроси не са само икономически, а главно - политически. Принципно решение за преход към нова политика на доходите на населението, за увеличаване на заплатите - това е неизбежната и необходима цена от страна на държавата за «реформаторския шок» от изминалото десетилетие.

Наскоро в Държавната дума на ръководителя на Министерството на икономическото развитие Герман Греф бе зададен въпросът, кога минималната заплата ще достигне най-накрая екзистенц-минимума. Смисълът на отговора му е следният: ако продължи изпреварващият ръст на БВП, след няколко години ще може да се мисли по този въпрос.

Засега прогнозираното разчетно съотношение между средногодишната величина на минималния размер на работната ставка и средногодишния екзистенц-минимум за 2005 година по разчетите на Министерството на финансите е 24,5%. Кое то практически съвпада с данните за 2002 година (24,4%).

Решението за повишаване на минималния размер на работната ставка от 1 януари 2005-а от 600 на 720 рубли - с перспектива да стигне 1100 рубли от 1 май 2006 г., за съжаление принципно не променя ситуацията. Както въпреки и обещанието на федералното правителство да повиши средния размер на заплатата в икономиката два пъти към 2008 г. Всички тези действия се съдържат в логиката на макар и прогресиращата, но остаряла, днешна политика на доходите на населението.

Страхувам се, че и след обещанията няколко години ситуацията няма да се промени кардинално. Работата е в това, че, както твърдят социолозите, глобализацията може да породи явлениято «обедняващ ръст».

Смисълът на този феномен се крие в запазването на ниска работна заплата. Така трудовото население може да стане за държавата начин за укрепване на позициите му в същата тази глобална конкуренция. Щом «евтината работна сила» стане ваше конкурентно предимство, по-падат в капан - осигуряването на по-нататъшен икономически ръст ще бъде съпроводено с консервация на бедността сред хората.

Изходът от тази ситуация може да се намери само в провеждане от страна на държавата на принципно нова политика на повишаване доходите на населението. При това не само на повишаване, но и на изравняване.

Нашият проблем е не само в ниското равнище на реалните доходи, но и в това, че в Русия тяхната диференциация е много висока. Огромно е и надвишава всички социологически нормативи социалното разслояване. Според статистиката на МИРТ днес диференциацията според равнището на доходите не намалява, а расте. Ако през 2003 г. разликата в доходите на 10% от най-осигуреното и най-ниско осигуреното население е 14,5 пъти, през 2004 г. тя вече е 14,8.

Никой не оспорва официалните данни, според които средният размер на заплатата за последните години номинално е нараснал 4-5 пъти, а благодарение на текущите решения за повишаване на минималния размер на работната ставка ще нарасне още с 84%.

Да оставим даже настрана и факта, че на практика този ръст е значително по-малък поради инфлацията и изпреварващото нарастване на тарифите и другите услуги. Според разчетите за 2004 година при годишно темпо на инфлацията 11,7% нарастването на тарифите в ЖКС е повече от 23%, медицинските услуги и образованието съкърпнаха с 13,5%.

Принципно друго е важно. Вече споменатият Институт по социално-икономическите проблеми на народонаселението към Руската академия на науките проведе изследване как се изменя през годините на реформи доходът на глава от населението по различните му групи. Оказва се, че 80% от населението на Русия са обеднели и само 20% са станали по-богати. При което 2% са увеличили доходите си десет пъти. А най-бедните 20% през тези години са обеднели още 2 пъти.

Макар през последните години тази ситуация да започна да се променя, то това е твърде незабележимо. Проблемът с растящата социална диференциация, при която простата статистика на ръста на доходите се превръща в прословутата «средна температура за болницата», въобще не изчезва.

Ще приведа като пример още една извадка от изследванията на ИСИПН към РАН: към днешния ден «увеличението на БВП с 1 рубла предизвиква ръст на доходите при 20% от «най-горните», тоест лицата с най-високи доходи, с 3 рубли, а при 20% от «най-долните», имащи най-ниски доходи - само с 15 копейки. С други думи, «обедняващият ръст» в условията на глобалната конкуренция се допълва у

нас и с «нарастващо обедняване» на незащитените слоеве от населението.

Ако и по-нататък разчитаме на това, че ръстът на икономиката сам по себе си и без целенасочена социална политика на държавата ще доведе до ликвидиране на бедността, резултатът ще бъде направо противоположен.

* * *

Девет крачки към бъдещето на руския капитализъм

Както показва историческият опит на Европа и Русия през XX век, пренебрежителното отношение към решаването на социалните проблеми може да доведе до социално напрежение, до революции от различен характер, обединени само от едно - от техния разрушителен характер. На разрушение може да бъдат подложени икономиката, политическият живот в страната и обществото като цяло.

В същото време еволюцията на капитализма като практика и теория на обществения живот показва, че съвместяването и съчетаването на капиталистическите методи на производство и организация на икономиката с добре осигурена социална политика не само е възможно, но и необходимо в интерес на запазването на обществената стабилност.

Но въпреки еднозначния световен опит на капитализма, характерни черти на руския капитализъм остават «колониалната» и компрадорска по своята същност политика на неугържима експлоатация на суровинните ресурси в съчетание със социалната политика на «естествения подбор».

Руското правителство и досега мисли с категории от средата на XIX век, когато активното противопоставяне между собствениците и работниците представлява основата на общественото развитие. Оттук произтича и строгата социална политика, насочена към поляризация на обществото, както и преследването от страна на държавата на бизнес цели вместо стратегически задачи за развитие на същото това общество.

Сложността в днешното положение на Русия се състои именно в това - успоредно да се решат две задачи. От една страна, да се провежда ускорена модернизация на икономиката, която изисква «макроикономически подходи». Но от друга страна, също така необходимо е да се поддържат и разширяват възможностите на социалната система.

Мнимото противоречие между тези задачи може да се преодолее. Трябва просто да променим мисленето си. Да не замисляме реформи заради самите реформи. Да не догонваме Запада, а да модернизираме икономиката и социалната сфера в

руслото на управлението с тенденциите на световното развитие.

За тази цел е необходимо да се постави въпросът за сериозна корекция в социално-икономическата политика на правителството. Такава корекция трябва да се направи в редица насоки:

1. Успешното развитие на страната в близкото десетилетие и, в крайна сметка, историческото оправдание за сътресенията през последните 15 години, се определят не от показателите на икономическия ръст и от цифрите на макро-икономическата стабилизация, а от способността да се осигури ново качество на социално-икономическото развитие в съществуващите граници, тоест без нови загуби на територии и без «загуба на държава».

Иначе казано, това е решение на задачата за постиндустриалната модернизация, чийто неуспех или невъзможност бяха предопределени в Съветския съюз от революционните сътресения от края на 80-те - началото на 90-те години на миналия век.

Ако искаме да запазим потенциала на икономическото развитие, необходимо е да определим националните приоритети в развитието на «новата икономика». Още повече че в редица ключови «зони на технологичен пробив», благодарение на които ще се развива в най-близко време светът (термоядрените, нано- и биотехнологиите), Русия има засега сериозен потенциал.

Предизвикателствата на международния тероризъм, с които се сблъсква страната, също изискват системни решения и сериозни вложения в областта на националната безопасност - технологиите на безопасността са едно от ключовите направления в развитието на новата икономика в света през близките десетилетия.

2. Бъдещето на Русия пряко зависи и от изпреварващото развитие на инфраструктурата - транспортната,

енергийната, жилищната, комуналната, информационната, инфраструктурата на безопасността и управлението.

Освен темпове на растежа необходимо е и осигуряване качество на развитие.

А свърхкачеството и ефективността на развитие, се нуждае още от точност и адаптивност - способност да попадне в целта, която непрекъснато се движи.

Развитието на инфраструктурата е не само източник на вътрешен неинфлационен ръст на икономиката, но и източник за създаване на нова пространствена организация на растежа и развитието на страната.

Всичко това повишава адаптивността на системата, способността на обществото в случай на необходимост бързо да измени приоритетите и да осигури качеството на развитието си.

В този именно контекст на модернизация, а не в повишаването на тарифите трябва да се вижда и основната цел на реформата на ЖКС. Достъпността, качеството на жилището и най-тясно свързаната с това задача за обновяване и създаване на нова инженерна и комунална инфраструктура трябва да бъдат приоритет.

От това, ще се справим ли с тази задача, до голяма степен зависи постигането на други стратегически ориентири на развитието на Русия. Така например строителният отрасъл, с който са свързани редица сектори на икономиката, е в състояние да стане «локомотив» на качествен, несуровинен ръст. Решаването на жилищните проблеми на населението е едно от главните средства за борба с бедността.

Развитието на облекчени пазарни механизми за осигуряване с жилище на отделни групи от населението - младежи, хора, които чакат своя ред в списъците - позволява да бъдат решени редица задачи в рамките на други направления на държавната политика - семейна, демографска, здравеопазване, борба с наркоманията, осигуряване на социална стабилност и консолидация.

3. Едновременно с развитието на «новата икономика» и инфраструктурата е необходимо срочно да се започне инвестиране в социалното възпроизводство, тоест в образованието, здравеопазването, науката.

В съвременното общество здравеопазването, образованието, науката не са

досадни допълнения към задачите на икономическото развитие, не са онази принудителна цена, която обществото вади от джоба си. Това е условие за ефективно движение напред.

Основна производствена сила става човешкият, социалният капитал. Затова лидерството в нея принадлежи на страните, които съсредоточават усилията си в «производството на човека» - производство на неговото здраве, знания, качество на живот. И в резултат на това именно социалната политика, а не осчетоводяването на приходите в бюджета се оказват главната макроикономическа категория на съвременния свят - и в крайна сметка само от нас зависи искаме ли да останем «суровинен придатък» или да влезем в него като равни със своя човешки, иновационен потенциал.

4. Ако още веднъж се обърнем към съвременния етап на икономическите реформи в Русия и по-точно - към планираните преобразования в социалния сектор, съвършено ясно ще видим, че правителството слага каруцата пред коня.

Държавата още не година, не две и даже не десет е задължена не просто да поддържа равнището на участието си в социалните гаранции, но и да ги увеличава. Да ги увеличава, означава да провежда приоритетно нова политика на нарастване на доходите на населението и съкращаване на социалната диференциация.

Необходимо е да се започне с това, което ще постави и реши задачата за довеждане на минималния размер на трудовото заплащане до екзистенц-минимума. Но екзистенц-минимум, разчетен по съвършено нов начин - с отчитане на разходите за здраве, образование, заплащане на жилище и кому-

нални услуги. Този екзистенц-минимум трябва да бъде няколко пъти по-висок от сегашния, тоест да представлява към днешния ден средно за Русия не по-малко от 6 хиляди рубли на месец.

Аналогичен подход е необходим и в развитието на пенсионното осигуряване, като едновременно се развиват осигурителните и натрупващите механизми за бъдещите поколения пенсионери.

Увеличените минимална работна заплата и пенсионни плащания до ниво не по-ниско от достойния екзистенц-минимум, ускореният ръст на доходите на най-слабо осигурените групи население ще работят и за решаване на проблема за снижаване равнището на социалната диференциация.

Струва си допълнително да се помисли за промени в данъчната политика. Ако на правителството му е толкова скъпа «плоската» скала на подоходния данък, тогава следва съвсем да освободи от него онези, които имат заплата «на границата» на екзистенц-минимума.

При това, дори при такива условия, приоритет на социалната политика на държавата остава грижата за най-слабо осигурените категории нетрудоспособно население, които нямат обективна възможност да заработват пълноценно със свой труд.

5. Новата политика на доходите е способна да осигури друго равнище и принципно ново качество на икономически ръст в Русия. Днес дори официалната статистика признава, че секторът на услугите в структурата на икономиката достига почти 60%. Сама по себе си тази цифра може да говори много. От една страна, това е признак за «постиндустриални» крачки напред в икономиката. От друга - една от проявите на така наречената холандска болест, свързана със зависимостта на икономиката от суровинния експорт. Трето, такава тенденция е свидетелство за ускорено развитие на малкия и средния бизнес, «среда» за създаване и утвърждаване на «средна класа» на обществото, за нейната стабилност.

От всички тези закономерности на икономичес-

кото развитие е необходимо да се направят изводи. Пак гържавната статистика свидетелства, че през 2004 г. икономическият ръст - ръстът на БВП, е бил в значителна степен осигурен именно от сектора на услугите. Като цяло руската икономика е прибавила през изминалата година 7,1%. Но производството на стоки е нараснало само с 6,3%, докато обемът на предоставените пазарни услуги, определен до голяма степен от развитието на малкия и средния бизнес - с 8,7%, а стокооборотът на дребно, определян от ръста на доходите на населението, се е увеличил за миналата година с 12%.

Не сме ли длъжни, изхождайки от това, да предположим, че в стратегически план осигуряването на ускорено нарастване на националната икономика принципно зависи от новата политика на доходи на населението, от разширяване на платежоспособното търсене?

Ясно е, че текущите тенденции от подобен род до голяма степен се определят от преразпределението на високите доходи от благоприятната външноекономическа конюнктура на суровинния експорт. Но от гледна точка на дългосрочните задачи за развитието на страната е важно да се намерят други основания за икономически ръст, като се застави търсенето сред населението да работи не само за темповете на растеж, но и за структурни реформи, за разширяване на вътрешния пазар и развитие на несуровинните отрасли.

Затова е и нужна нова политика на доходите и повишаване на дела на разходите за труд в националния продукт.

Според изчисленията на автора на книгата «Анатомия на руския капитализъм» професор Станислав Меншиков, у нас делът на разходите за труд в БВП днес представлява по-малко от 40%. Докато в САЩ достига до 60%. Ето защо нашият руски капитализъм, създавайки вътрешен пазар, и досега работи в най-добрия случай за една четвърт от населението, а не за цялата страна.

И именно новата политика на доходи и свързаните с нея промени в бюджетно-финансовата и данъчната поли-

тика трябва в крайна сметка да осигуряват разширено икономическо възпроизводство, ръст на вътрешния пазар. В противен случай ние само ще възпроизвеждаме днешната ситуация на «приватизация» на икономическия ръст на най-богатата прослойка на обществото и концентрация на платежоспособното търсене в «горните слоеве» на населението. Резултатът от това е, както е известно, изкупуването на футболни клубове и недвижими имоти по целия свят, а не решаване на стратегическите задачи за развитие на Русия.

6. В държавната социално-икономическа политика са необходими нова «култура на социалния мир» и «култура на социалното партньорство» за постигане на стратегическите цели за развитието на страната.

Поради това е толкова нужно и важно днес да се отчита преходната структура на съвременното руско общество и много точно да се свързват помежду си функциите на развитието в името на бъдещите и в подкрепата на днешните поколения.

Пазарните процеси в държава, която преминава от централизирана, планова система към конкурентна, многопластова структура, трябва да се осъществяват с абсолютно различни темпове за различните групи население и различните структури на обществото.

У нас има средно - «трудова», «предприемчиво» - поколение, което се адаптира към новите условия. Тези хора не се нуждаят от непосредствена подкрепа, но са им необходими активна инфраструктурна държавна политика, държавни инвестиции в развитието на нови производства, надежден тил във вид на достъпно жилище и качествена система на здравеопазване, развитие на фондовия пазар и банковия сектор, борба с корупцията.

Същевременно у нас расте амбициозна и талантлива младеж, залог за бъдеща стабилност и процъфтяване на Русия. Но за да могат младите да се реализират, да се вляят в конкурентната среда на съвременната икономика, държавата

трябва да влага в образование и в наука, в социални гаранции за тях и за бъдещите им деца. Накрая, трябва да помним и за по-възрастното поколение. Тези хора изправиха на крака и запази-ха страната, отдадоха ѝ силите си. Но в новото общество въз-никна фундаментално противоречие между «социалистически-те» възможности на по-възрастното поколение и околната аг-ресивна пазарна среда. И затова трябва да се използват средст-ва за създаване и поддържане на високи стандарти на социал-на помощ и пенсионно осигуряване.

7. Осигуряването на социална консолидация, на «култура на социалния мир» в съвременното руско общество няма декларативен характер. Решението на тези задачи има пределно ясни, може даже да се каже - математически, крите-рии. Според повечето оценки социалната структура на съвре-менното руско общество изглежда така: около 1% е свърхбога-тият «елит», някъде от порядъка на 20% - «средната класа», 60-70% са тъй нареченият базов слой - нееднороден вътрешно, но като цяло намиращ се в интервала от «по-ниско от средно-то» до «малко по-горе от бедното». Още 10-20% са частта от населението, която безспорно се намира отвъд границата на бедността. Разликите при определянето на дела на «базовия слой» и дела на «бедните» се определят в зависимост от изпол-зването на различни критерии за оценка на бедността.

Обаче като цяло според разчетите на учените от Института по икономика и организация на промишленото про-изводство на Сибирския отдел на Руската академия на науки-те закономерностите на икономическата стратификация в на-шето общество са такива, че най-многоброен днес е онзи слой от населението, чиито доходи са в интервала от 0,5 до 1 от екзистенц-минимума на човек.

Към него се присъединява и слойът, обединяващ на-селение с доходи от 1 до 1,5 от екзистенц-минимума. Като при това между тези две групи, тоест между бедняците и най-сла-бо осигурените представители на «базовия слой», става доста активна «обмяна». Някои забогатяват малко и излизат от аб-

солютната бедност. Други, обратно - слизат надолу. Въпреки това през целия период на 90-те години и до ден днешен се наблюдава стабилно възпроизводство на бедността - 2/3 от «бедняците» могат да се смятат за хронично бедни.

С други думи, никаква ясна граница между бедняците и онези, които някак си се държат «над водата», няма. А замисляните от федералното правителство социални реформи могат окончателно да размият тази граница, да «хвърлят в бедност» значителна част от населението и «водовъртежът» да погълне даже част от средната класа. Според оценката на Независимия институт по социална политика «средната класа» в резултат на новите реформаторски експерименти може да се свие два пъти - от днешните 20 до 10% от населението.

Съвсем очевидно е, че подобни тенденции в изменението на социалната структура на обществото са пряко противоположни на задачите за осигуряване на социална стабилност и социален мир.

Напротив, социалната консолидация може да бъде осъществена едва тогава, когато около половината от «базовия слой» получи възможност да се «приблужи» към средната класа и тя да обхване поне 40-50% от населението. При това едновременно ще бъде преодоляна пристъщата на нашето общество «болест на хроничната бедност» и доминиращи в структурата на обществото ще станат групите с доходи на равнище поне около 2,5 екзистенц-минимума на човек от семейство.

Именно към постигане на тези цели трябва да бъдат насочени всички реформи. Имайки предвид тези задачи, трябва да се коригира днешният социално-икономически курс на правителството.

8. Търсенето на източници за посочените цели на развитие означава отказ от идеологията на натрупване на профицита в Стабилизационния фонд и преминаване към формулиране на ясни цели за създаване на ново качество на икономиката и нова социална политика. Трябва да се помни, че се забогатява не от доходи, а от разходи. Разумни, целесъобразни разходи.

Днес трудът и капиталът, неизползвани в резултат на политиката на хипертрофираното изземване на средства от икономиката, не произвеждат нова стойност, нова икономика и обществено богатство.

Ето защо е необходимо на базата на днешния Стабилизационен фонд да се създаде Фонд за развитието на Русия. Може да се използва разпространената световна практика на създаване не на един, а на два бюджетни фонда - единият от тях играе роля на антикризисна финансова «възглавница» за бюджета, а другият е предназначен за целите на развитието.

При това ако «нарупващият» Стабилизационен фонд остане на разпореждане на правителството, то определянето на приоритетите и насоките за използване на фонда за развитие следва да бъдат предоставени на специален Съвет към президента на Русия.

9. Функциите на «локомотив» на икономиката трябва да се поемат от регионите.

Съществуващите опасения, че преходът към нова социална политика може да доведе до финансова несъстоятелност на много региони, са оправдани. Но

смисълът не е в това още на прага да се откажем от новата социална политика, а в това да видим в посочения проблем още едно доказателство за необходимостта от промяна на системата на междубюджетните отношения.

Парите, които биха могли да «работят» в регионите и с помощта на които по-мекото и обмислено да се провеждат същите социални реформи (привилегии, ЖКС, здравеопазване, образование, наука) - тези пари се «консервират» и «умъртвяват» в Стабилизационния фонд.

Възвръщането на част от икономическите ресурси и пълномощия към регионите може да създаде необходимите възможности за провеждане на новата социално-икономическа политика.

Още повече, че приетите решения за осигуряване единството на изпълнителната власт, за промяна на принци-

ните за изборност на глави на регионите създават необходимите механизми за повишаване ефективността на държавната система за управление. За да заработи на пълна мощност създадената управленска вертикала, необходимо е да се възложат пълномощия и отговорности на регионите в социално-икономическата сфера.

Запазването и развитието на федералните основи на държавата са важен залог за успешно решаване на стратегическите задачи, стоящи пред страната. Федерализмът е едно от нашите конкурентни предимства за ускоряване на икономическия растеж, за решаване на задачите за социална модернизация, за развитие на гражданско общество, за осигуряване на глобалната конкурентоспособност на Русия.

* * *

Ф

ормулираните в тази книга идеи и предложения са само най-обща схема за необходимостта от принципна промяна на логиката на социално-икономическите преобразования. Нужни са анализ и точен разчет.

Това, което със сигурност не ни е нужно, е изчезваща Русия. Русия без наука, без образование, без култура, без здравеопазване и без население. Макар и с положителен суровинен търговски баланс, с огромен бюджетен профицит и фантастичен Стабилизационен фонд.

В своя труд «Развитие на капитализма в Русия» Ленин пише, че «Русия на ралото и мотиката, на воденицата и ръчния тъкачен стан започва бързо да се превръща в Русия на плуга и бършачката, на парната мелница и парния тъкачен стан».

Днес задачата е Русия на нефтените тръби, на алуминиевия слитък и камиона за превоз на дървен материал да започне да се превръща в Русия на университетите и научните лаборатории, на високите технологии и съвременното здравеопазване. Русия за човека.

Юрий Лужков

РАЗВИТИЕ НА КАПИТАЛИЗМА В РУСИЯ

Юрий Лужков

Първо издание

Отговорен редактор Светлана Шаренкова

Превод Зоя Котева

Редактор Димитър Иванов

Корица дизайн Бони Немски

Коректор Виолета Борисова

Компютърен дизайн Лили Моллова

Печатница Университетско издателство с печатница
«Св. Климент Охридски»

Книгата се издава със спомоществователството на:

Главболгарстрой
АД

АЕЦ
Козлодуй

Винпром
Русе

... В началото на 2005 г. пенсионерите в Русия масово протестираха против т. нар. монетаризация на социалните привилегии, но това не беше "цурмът на Зимния дворец". Революционната ситуация днес няма нищо общо с онази от времето на Ленин. Лениновата искаше да се разруши старото, а днешната налага развитието на новото. Преходът завършва, но само за "капитализирането" на икономическите отношения. Руското общество не може да се примири с дивин капитализъм, който ни предлага неговите строители.

... На хората е нужна надежда, че ще се изгради съвременен социален проект - такъв, в който държавата да служи на народа, а не на избрано малцинство. Тази надежда трябва да бъде оправдана...

Юрий Лужков